

Winter Almanac in the Folk Culture of the Turkish People of Bojnord: A Documentary Study of 20 Turk-inhabited Villages

Omid Vahdanifar^{*1}, Mohaddeseh Alizadeh²

Abstract

The study of almanacs used by different ethnic groups is one of the research fields of the folk culture and literature as from the antiquity, time has been a special topic in the intellectual culture of ancient Iran. Iranians tended to divide the year into different periods using various methods. One of these methods, which was different from the official calendar, was undertaken by ordinary people. Folk almanac was mostly based on nature. In these almanacs, the year was divided into two seasons of summer and winter, each revolving around two *fchelleh* (the equivalent of 40 days). The remaining months were then divided into smaller units. This study is conducted by the use of library research and field interview with 28 Turkish speakers who were over 60 years old and also inhabitants of the villages under study; therefore, they had a native understanding of this type of almanac. The study aims to record the divisions of the winter season

Date received: 16/12/2024

Date Review: 20/12/2025

Date accepted: 21/08/2025

Date published: 21/01/2026

* Corresponding Author's E-mail:
o.vahdanifar@ub.ac.ir

1. Associate Professor Department of Persian Language and Literature, Faculty of Humanities, University of Bojnord, Bojnord, Iran (Corresponding author)
<http://orcid.org/0000-0002-6981-6548>
2. MA student of Persian Language and Literature, Faculty of Humanities, University of Bojnord, Bojnord, Iran
<http://orcid.org/0009-0007-9388-7614>

Copyright: © 2026 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY- NC) license <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>.

among Turkish people of Bojnord county, the largest city in the North Khorasan province, in order to provide an introduction to the common folk almanac used by this ethnic group and to exhibit related aspects in folk culture and literature. The findings of the research show that the Turkish people of Bojnord divide the two months of Dey and Bahman in winter into *fchelleh bozorg* (the big 40 days) and *fchelleh koochak* (the small 20 days); and then divided the last month, Esfand, in different fashions: six five-day parts; three 10-day parts; four five-day parts and a 10-day part; and lastly, two five-day parts and two 10-day parts. The most important periods in this season were marked by special rituals such as *fchelleh* night, which is accompanied by making bonfires and breaking clays. A large collection of proverbs, poems and narratives is also formed around this division which is a significant part of the folklore literature of Turkish people of Bojnord.

Keywords: Folklore culture; almanac; dividing winter; Turkish ethnic group; Bojnord.

Review of Literature

Numerous studies have been conducted on the different almanacs and divisions of winter used by different ethnic groups. In *Almanacs in Ancient Iran*, Taqizadeh talks about almanacs in Iran before and after Islam. In *Almanacs and Festivals in Iran*, Safa introduces the Iranian almanacs and various festivals that were celebrated every year especially in the winter. In *Festivals, Rituals and Beliefs about Winter*, Anjavi Shirazi talks about the division of winter and the rituals practiced in this season in various provinces of Iran, for example in Markazi, Guilan, Mazandaran, Azarbayjan and Hamedan. Birashk in *Iranian Calendar* surveys the changes in almanacs in Iran and discusses different almanacs in some other countries. Razi in his

Almanacs and Festivals in Ancient Iran discusses different almanacs, days of winter, festivals such as Sedeh and Yalda and their special rituals.

Purposes and Questions

The main purpose of this research is to introduce the division method of winter as part of folk almanac which has existed from the antiquity among different Iranian ethnic groups and in particular, the method used by the Turkish people of Bojnord county. The main questions are as follows: What is the division method of winter among the Turkish people of Bojnord county? What are the customs and rituals practiced in each of these periods of winter? What poems and narratives have remained about each of these periods of winter among this ethnic group?

Discussion

In this research, the division method of the winter in 20 Turk-inhabited villages of Bojnord county is studied. The villages are located in the central rural district of this country in North Khorasan province. They are Chenaran-shahr, Esfidan, Pighou, Sandal-abad, Baz-khaneh, Pa-Qal«eh, Asadli, QartumQ, Emam-verdi, Qapaq, Ali-gol, Gerivan, Rakhtian, Nistaneh, Hesar, Tatar, Sheikh-teymour, Arab, Goli and Qareh-noudeh. The study is based on library research and field interview. The people interviewed were above 60 years of age and resided in the villages under study. Therefore, they had full information about the divisions as well as the customs and rituals.

Conclusion

Folk almanac has always been a significant element of the Iranian culture and consequently of the Turkish people of Bojnord. One of the popular almanacs is related to the season of winter. The season is

divided into several parts, each spanning a period of time and its associated local rituals. The folk almanac of Turkish people of Bojnord for winter has survived since the ancient agricultural history of this ethnic group and reveals their understanding of the old world. Generally, the people of different provinces of Iran tended to divide the year into two seasons of summer and winter, and each season contained two *fchelleh* (40 days) and the later months were divided into smaller parts. From among these two parts, winter has been subjected to more divisions among the people of different provinces such as Markazi, Hamedan, Guilan, Mazandaran, Azarbeyjan and North Khorasan.

In this research, the division method of winter as well as the rituals of this season were studied in 20 Turk-inhabited villages of the central rural district of Bojnord county. The results of the research indicate that until 50 years ago, the Turkish people of this county tended to divide winter in different methods. The main difference can be seen in the division of the month of Esfand, as the last month of winter, in different parts of this region. Another difference is discerned in the designation of these periods. Additionally, folk narratives about winter periods and local poems that are read in the rituals are different in each village. These differences testify to the vigorous culture of these regions.

References:

- Anjavi Shirazi, E. (2000). *Festivals, customs, and beliefs of winter*. Amir Kabir. [in Persian]
- Anjavi Shirazi, E., & Zarifian, M. (1992). *A reflection on folk culture*. Esparak. [in Persian]
- Azizi, F., & Rostami, Kh. (2015). *Bojnordi Turkish dictionary: Turkish-Persian, Persian-Turkish*. Dorj Sokhan. [in Persian]

- Bates, D., & Plog, F. (1996). *Cultural anthropology* (translated by M. Salasi). Elmi. [in Persian]
- Beyhaqi, H. (1986). *Research and study of Iranian folk culture*. Astan Quds Razavi. [in Persian]
- Birashk, E. (2001). *Iranian calendar*. Foundation of the Great Persian Encyclopedia. [in Persian]
- Biruni, A. (2007). *Al-Āthār al-bāqiyah* (translated by A. Danaseresht). Amir Kabir. [in Persian]
- Dashti, R. (2007). *Iranian national festivals*. Pazineh. [in Persian]
- Dehqani Taqizadeh, H. (1937). *Calendar in ancient Iran*. Toos. [in Persian]
- Hedayat, S. (1999). *Popular culture of the Iranian people* [in Persian]. Cheshmeh.
- Izadkhah, A. (2018). *A study of the history of the Kurmanj tribes of North Khorasan*. Dirok. [in Persian]
- Khandmir, Gh. (1974). *Habib al-Siyar*. Khayyam. [in Persian]
- Krasnowolska, A. (2003). *Several key figures in Iranian calendrical mythology* [translated by Zh. Mottahedin]. Varjavand. [in Persian]
- Krohn, K. & Krohn, J. (1926). *Die folkloristische Arbeitsmethode*. FFC.
- Marvzi, A. (2000). *Geyhan-shenakht (Star recognition)*. Marashi Najafi. [in Persian]
- Mirnia, A. (2017). *Folk culture (Folklore of Iran)*. Parsa. [in Persian]
- Moqimi, M. (1991). *Political geography of Shirvan*. Astan Quds. [in Persian]
- Motavalli Haqiqi, Y. (2008). *Political transformations in the cities of Khorasan from the beginning to the Islamic Revolution*. Ahang Ghalam. [in Persian]
- Razi, H. (2001). *Calendars and festivals of ancient Iran*. Behjat. [in Persian]

- Rezaei, M., Daradoost, A., & Momeni, A. (2017). Reflection of folk culture and literature elements in the Sangsari calendar. *Folk Culture and Literature*, 16, 2-17. [in Persian]
- Sa.di, M. (2010). *Golestan*. Kharazmi. [in Persian]
- Safa, Z. (1987). *Calendars and festivals of Iran*. Avesta Farahani. [in Persian]
- Shuja Razavi, S. (1998). *Linguistics and stylistics in literature and folk literature*. Ardeshir. [in Persian]
- Zolfaghari, H. (2017). *Language and folk literature of Iran*. SAMT. [in Persian]

گاه‌شماری زمستان در فرهنگ عامه قوم ترک بجنورد (مطالعه اسنادی بیست روستای ترک‌نشین)

امید وحدانی‌فر^{۱*}، محدثه علی‌زاده^۲

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۹/۲۶ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۹/۲۹

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۵/۳۰ تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۱۱/۰۱

چکیده

یکی از حوزه‌های مطالعه در فرهنگ و ادبیات عامه بررسی چگونگی گاه‌شماری در میان اقوام مختلف است، زیرا گاه‌شماری یکی از زیرشاخه‌های فرهنگ عامه محسوب می‌شود و از گذشته‌های بسیار دور در فرهنگ اندیشگانی ایرانیان باستان، «زمان» از جایگاه ویژه‌ای برخوردار بوده تا حدی که برای «زمان» آیین شناخته‌شده‌ای به نام «زروانیت» در نظر داشته‌اند. ایرانیان در دوره‌های گوناگون سال را به شیوه‌های مختلفی تقسیم می‌کردند. یکی از این شیوه‌های تقسیم‌بندی توسط عامه مردم انجام می‌شد و با گاه‌شماری رسمی متفاوت بود. گاه‌شماری عامه بیشتر بر مبنای طبیعت استوار بوده است. در این گاه‌شماری، سال به دو فصل تابستان و زمستان تقسیم می‌شد و هر فصل بر مدار دو چله استوار بود؛ پس از آن، ماه‌های

۱. دانشیار زبان و ادبیات فارسی دانشگاه بجنورد، بجنورد، ایران (نویسنده مسئول)

*o.vahdanifar@ub.ac.ir
<http://orcid.org/0000-0002-6981-6548>

۲. دانشجوی کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فارسی دانشگاه بجنورد، بجنورد، ایران

<http://orcid.org/0009-0007-9388-7614>

Copyright: © 2026 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY-NC) license <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>.

گاه‌شماری زمستان در فرهنگ عامه قوم ترک بجنورد..... امید وحدانی فر و همکار

باقی‌مانده را به روزهای کوچک‌تر تقسیم می‌کردند. از آنجایی که گاه‌شماری، بخشی از فرهنگ و دانش ملت‌هاست که در گذر زمان با آداب و اعتقادات عامه تلفیق شده و این آداب و اعتقادات در میان اقوام هر ملت متفاوت است؛ بنابراین، در این پژوهش با روش مطالعه کتابخانه‌ای و مصاحبه میدانی با ۲۸ گویشور ترک که از سن بالای شصت سال برخوردارند و همچنین در روستاهای مورد پژوهش ساکن هستند و آشنایی و درک کامل‌تری نسبت به این شیوه از زمان‌سنجی (گاه‌شماری عامه) دارند، بخش‌بندی فصل زمستان را میان قوم ترک شهرستان بجنورد، مرکز استان خراسان شمالی، بررسی می‌کنیم تا ضمن آشنایی با گاه‌شماری عامیانه معمول در میان این قوم، جلوه‌هایی از فرهنگ و ادبیات عامه مربوط به گاه‌شماری زمستان در بین قوم مذکور نیز به نمایش گذاشته شود. حاصل این پژوهش نشان می‌دهد مناطق ترک‌نشین بجنورد (بیست روستای مورد پژوهش که عبارت‌اند از چناران‌شهر، اسفیدان، پیغو، صندل‌آباد، بازخانه، پاقلعه، اسدلی، درتوم، امام‌وردی، قاپاق، علی‌گل، گریوان، رختیان، نیستانه، حصار، تاتار، شیخ‌تیمور، عرب، گلی و قره‌نوده) در تقسیم‌بندی فصل زمستان، دی و بهمن را به «چله بزرگ» چهل روزه و «چله کوچک» بیست روزه بخش می‌کردند و ماه اسفند را به شش بخش پنج روزه، سه قسمت ده روزه، چهار قسمت پنج روزه و یک بخش ده روزه یا دو قسمت پنج روزه و دو قسمت ده روزه تقسیم می‌کردند. مهم‌ترین بازه‌های این فصل با آیین‌های ویژه‌ای همچون شب چله، آتش‌افروزی و کوزه‌شکنی همراه بود. همچنین ضرب‌المثل، اشعار و روایاتی درمورد این تقسیم‌بندی شکل گرفته که در حوزه ادبیات عامه قوم ترک بجنوردی حائز اهمیت است. هر چند که گاه‌شماری زمستان و آیین‌های مربوط به آن در بین اغلب اقوام ایرانی وجود داشته و در بیشتر موارد دارای اشتراکاتی است، اما اجرای آن در میان هر قوم متفاوت بوده که درواقع از سبک زندگی و فرهنگ آن قوم ناشی می‌شود.

واژه‌های کلیدی: فرهنگ عامه، گاه‌شماری، تقسیم‌بندی فصل زمستان، قوم ترک، شهرستان

بجنورد.

۱. مقدمه

فرهنگ در معنای وسیع خودش، نظامی از باورها، ارزش‌ها، رسوم و رفتارهایی است که اعضای هر جامعه به کار می‌برند تا خودشان را با جهان و با یکدیگر سازگار کنند؛ همچنین آن را از طریق آموزش از نسلی به نسل دیگر انتقال می‌دهند (بیتس و پلاگ، ۱۴۰۰، ص. ۴۴). گونه‌ای از فرهنگ نیز وجود دارد که از آن با عنوان «فرهنگ عامه» یاد می‌شود که «به اعمال و رفتارهای جمعی و گروهی که میان عامه مردم رایج باشد، گفته می‌شود. زمان شروع این رفتارها و اعمال مشخص نیست؛ بلکه به تدریج توسط عامه مردم به وجود آمده‌اند» (ذوالفقاری، ۱۳۹۶، ص. ۷). گاه‌شماری، بخشی از فرهنگ و دانش ملت‌ها است که در گذر زمان با آداب و اعتقادات عامه تلفیق شده است. این آداب و اعتقادات در میان اقوام هر ملت متفاوت است؛ بنابراین در شمار فرهنگ رسمی محسوب نمی‌شوند، بلکه در طبقه فرهنگ عامه جای می‌گیرند (رضایی و همکاران، ۱۳۹۶، ص. ۲). با دقت در روند طبیعی تکامل گاه‌شماری میان ملل گوناگون، متوجه می‌شویم که تنها یک گاه‌شماری میان ایشان متداول نبوده؛ بلکه در زمان‌های مختلف از گاه‌شماری‌های گوناگونی استفاده کرده‌اند. طبق شواهد برآمده از اوستا، ایرانیان در بازه‌های گوناگون، سال را به گونه‌های مختلف تقسیم می‌کردند؛ مثلاً زمستان ده ماهه و تابستان دو ماهه، تابستان هفت ماهه و زمستان پنج ماهه، دو قسمت شش ماهه که شامل دو گاهنبار می‌دیوی‌شم و می‌دیایری بود، شش قسمت نامتساوی که یایری یا رتو نامیده می‌شد و چهار فصل سه ماهه که شامل وهار، هامین، پاتیژ و زمستان می‌شد. قسمتی از ویژگی‌های گاه‌شماری در میان اقوام ایرانی، تحت‌تأثیر گاه‌شماری‌های هندی، مصری و بابلی بوده است (تقی‌زاده، ۱۳۱۶، صص. ۴۳-۴۵). پس از ورود اسلام به ایران، با وجود رواج گاه‌شماری عربی، شیوه‌ای از زمان‌سنجی که در میان ایرانیان پیش

گاه‌شماری زمستان در فرهنگ عامه قوم ترک بجنورد..... امید وحدانی فر و همکار

از اسلام رایج بود، منسوخ نشد و حساب‌های ایرانیان و اعیاد ملی ایشان به جز موسم حج، روزه و امثال آن، با همان شیوه سال و ماه پیش از اسلام محاسبه می‌شد (همان، ص. ۱۵۳). در کنار شیوه‌های گوناگون گاه‌شماری، نوعی سیستم زمان‌سنجی در فرهنگ ایرانی رایج بوده که با گاه‌شماری‌های رسمی تطابق نداشته و یا تا حدود کمی با آن گاه‌شماری‌ها منطبق بوده است. این نوع سیستم زمان‌سنجی توسط افرادی که ساده‌ترین روش زمان‌سنجی را یاد داشتند، تنظیم می‌شد و از آن با عنوان «سیستم زمان‌سنجی مردمی» یاد می‌شود (کراسنولسکا، ۱۳۸۲، ص. ۶۰).

ثبت بخش‌های گوناگون فرهنگ هر قوم باعث حفظ هویت، انتقال دانش و تجربیات آن‌ها به نسل‌های آینده و محافظت از آن فرهنگ در برابر خطر نابودی خواهد بود. تا حدود پنجاه سال قبل، گونه‌ای از زمان‌سنجی مردمی برای بخش‌بندی فصل زمستان میان قوم ترک شهرستان بجنورد،^۱ که دارای فرهنگ و ادبیاتی غنی می‌باشند، رایج بوده است. در مقاله پیش‌رو با ثبت شیوه‌ای از زمان‌سنجی مردمی که در میان قوم مذکور رایج بوده است، قصد داریم بخشی از هویت و ارزش‌های فرهنگی این قوم را حفظ کنیم تا از فراموشی این قسمت از فرهنگ جلوگیری شود؛ همچنین اطلاعاتی را در این زمینه در اختیار نسل‌های آینده قرار دهیم. این پژوهش بر پایه مطالعات کتابخانه‌ای و روش مصاحبه میدانی است. افراد مصاحبه‌شونده از سن بالای شصت سال برخوردارند و همچنین در روستاهای بررسی شده ساکن هستند؛ بنابراین آشنایی و درک کامل‌تری نسبت به این شیوه از زمان‌سنجی دارند. در این پژوهش قصد داریم به پرسش‌های زیر پاسخ دهیم:

- تقسیم‌بندی فصل زمستان در میان قوم ترک شهرستان بجنورد به چه

شیوه‌ای بوده است؟

- هر کدام از این بازه‌ها در فصل زمستان با چه آداب و آیینی میان این قوم همراه بوده است؟
- چه اشعار و روایت‌هایی درباره هر کدام از بخش‌های فصل زمستان در میان قوم مذکور وجود دارد؟

۲. پیشینه پژوهش

درباره گاه‌شماری‌های گوناگون و همچنین تقسیم‌بندی فصل زمستان در میان اقوام مختلف کتاب‌ها و مقالاتی نوشته شده که برخی از آن‌ها عبارت‌اند از: تقی‌زاده (۱۳۱۶) *گاه‌شماری در ایران قدیم*، درباره گاه‌شماری‌هایی که در ایران پیش از اسلام و پس از آن وجود داشته، تکامل و تحولات تدریجی که در گاه‌شماری ایران به وجود آمده و همچنین تأثیراتی که گاه‌شماری‌های تمدن‌های مجاور بر گاه‌شماری ایران داشته سخن گفته است؛ صفا (۱۳۶۶) *گاه‌شماری و جشن‌های ایران*، درباره تقویم ایرانی و جشن‌های گوناگونی که در هر سال به‌ویژه در فصل زمستان برگزار می‌شده، اطلاعات ارزشمندی را بیان کرده است. انجوی شیرازی (۱۳۷۹) *جشن‌ها و آداب و معتقدات زمستان*، درباره تقسیم‌بندی فصل زمستان در استان مرکزی و آیین‌هایی که در این فصل به‌پا داشته می‌شده، شب‌چله در گیلان و مازندران به همراه آیین برگزاری آن‌ها، درباره فصل زمستان در شهرهای استان آذربایجان مانند شیوه تقسیم‌بندی فصل زمستان، آداب و آیینی که در این فصل در شهرهای این استان به‌پا داشته می‌شده و همچنین آیین‌هایی که در فصل زمستان در همدان برگزار می‌شده، سخن گفته است. بیرشک (۱۳۷۹) *گاه‌شماری ایرانی*، به سیر گاه‌شماری در ایران پرداخته و به گاه‌شماری‌های گوناگون در برخی کشورها اشاره کرده است. مروزی (۱۳۷۹) *گیهان‌شناخت*، که در رابطه با

گاه‌شماری زمستان در فرهنگ عامه قوم ترک بجنورد..... امید وحدانی‌فر و همکار

ستاره‌شناسی است، به موقعیت چله‌ها نیز اشاره کرده، اما در رابطه با تقسیم‌بندی پس از دو چله سخن نگفته است. رضی (۱۳۸۰) *گاه‌شماری و جشن‌های ایران باستان*، درباره گاه‌شماری‌های گوناگون، روزهای فصل زمستان، جشن‌هایی مانند سده و یلدا، اعیاد و آیین‌های برگزاری آن‌ها توسط ایرانیان صحبت کرده، همچنین توضیحاتی درباره شروع و پایان هر کدام از چله‌ها ذکر کرده است. کراسنولسکا (۱۳۸۲) *چند چهره کلیدی در اساطیر گاه‌شماری ایرانی*، درباره چله و موقعیت آن، شیوه‌ای از گاه‌شماری مردمی فصل زمستان که در استان کرمان و دماوند انجام می‌شده، مهم‌ترین جشن‌هایی که در زمستان میان ایرانیان رایج بوده، مثل جشن سده، جشن یلدا و جشن گاوگیل صحبت کرده است. بیرونی (۱۳۸۶) در *آثارالباقیه* به اعیاد، جشن‌ها و مناسبت‌های گاه‌شماری ایرانیان در فصل زمستان به‌طور کامل اشاره کرده، اما به چله و موقع آن اشاره‌ای نکرده است. رضایی و همکاران (۱۳۹۶) در «بازتاب عناصر فرهنگ و ادبیات عامه در گاه‌شماری سنگسری» پژوهشی درباره گاه‌شماری سنگسری، که یکی از کهن‌ترین گاه‌شماری‌های شمسی محسوب می‌شود، انجام داده‌اند. هر چند که تقسیم‌بندی فصل زمستان میان برخی از اقوام ایرانی وجود داشته و دارای اشتراکاتی است، اما شیوه تقسیم‌بندی، نام‌گذاری هر بازه، آیین و رسومی که در هر بازه برگزار می‌شده و باورهایی که درمورد این فصل شکل گرفته، ناشی از فرهنگ و موقعیت جغرافیایی آن قوم است. بنابراین، نوع بخش‌بندی فصل زمستان، شیوه اجرای آیین‌های مربوط به این فصل و همچنین اشعار و روایاتی که درباره بازه‌های مختلف این فصل در مناطق ترک‌نشین شهرستان بجنورد وجود دارد، نسبت به سایر استان‌ها و شهرستان‌ها دارای تفاوت‌هایی است.

۳. چارچوب نظری

در این پژوهش، شیوه تقسیم‌بندی فصل زمستان در بیست روستای ترک‌نشین شهرستان بجنورد (مرکز استان خراسان شمالی) بررسی می‌شود. این روستاها از توابع بخش مرکزی شهرستان بجنورد در استان خراسان شمالی هستند و عبارت‌اند از: چناران‌شهر، اسفیدان، پیغو، صندل‌آباد، بازخانه، پاقلعه، اسدلی، درتوم، امام‌وردی، قاپاق، علی‌گل، گریوان، رختیان، نیستانه، حصار، تاتار، شیخ‌تیمور، عرب، گلی و قره‌نوده. روش پژوهش بر پایه مطالعه کتابخانه‌ای و مصاحبه میدانی است. افراد مصاحبه‌شونده از سن بالای شصت سال برخوردارند و در روستاهای بررسی‌شده ساکن هستند. بنابراین، نسبت به این تقسیم‌بندی و آداب و رسوم که در این بازه برگزار می‌شده است، آگاهی کامل دارند. هدف از انجام این پژوهش آن است که با شیوه تقسیم‌بندی فصل زمستان که بخشی از گاه‌شماری عامه است و از زمان‌های بسیار قدیم در میان اقوام مختلف ایرانی وجود داشته و شیوه‌ای از آن که در بین قوم ترک شهرستان بجنورد نیز رایج بوده است، آشنا شویم.

۴. بحث و بررسی

در برابر بیشتر رشته‌های علمی، فنی، صنعتی، ادبی و هنری فرهنگ خواص، رشته‌هایی هم در فرهنگ عوام وجود دارد که به مجموعه آن‌ها «فرهنگ مردم» می‌گویند؛ یعنی فرهنگی که متعلق به اکثریت افراد یک ملت، به‌ویژه کشاورزان، کارگران و پیشه‌وران است (انجوی شیرازی، ۱۳۷۱، ص. ۱۰). برخلاف گذشته که فولکلور فقط به ادبیات توده مانند: قصه‌ها، افسانه‌ها، آوازه‌ها، ترانه‌ها، مثل‌ها و غیره محدود می‌شد، امروزه معنای وسیع‌تری پیدا کرده و شامل دانش توده همچون: گاه‌شماری، سنگ‌شناسی،

گاه‌شماری زمستان در فرهنگ عامه قوم ترک بجنورد..... امید وحدانی‌فر و همکار

گیاه‌شناسی، نجوم و همچنین سنت‌هایی که شفاهی آموخته می‌شوند نیز می‌شود (هدایت، ۱۳۷۸، ص. ۲۳۴). گاه‌شماری بخشی از دانش و فرهنگ ملت‌هاست که در گذشت زمان با آداب و اعتقادات عامه تلفیق شده است. آداب و آیین هر قوم متفاوت است؛ بنابراین گاه‌شماری بخشی از فرهنگ رسمی نیست بلکه در طبقه فولکلور جای می‌گیرد (رضایی و همکاران، ۱۳۹۶، ص. ۲). ایرانیان در دوره‌های گوناگون تاریخی، از دستگاه‌های تقویمی متفاوتی استفاده کرده‌اند که اصول گاه‌شماری، تقسیمات درونی، لحظه‌های آغاز سال و جشن‌ها در هر کدام تفاوت‌هایی دارد. برخی از این تقویم‌ها در دوره‌هایی معین با توجه به تأیید مذهب یا حکومت رسمیت پیدا کرده‌اند (کراسنولسکا، ۱۳۸۲، ص. ۲۹). گاه‌شماری غیررسمی بخشی از فرهنگ ایرانی است که در زمان‌های گذشته، توسط افرادی که به ساده‌ترین روش‌های زمان‌سنجی آگاه بودند، تنظیم می‌شد (همان، ص. ۶۰). در این گاه‌شماری، سال به دو فصل تابستان و زمستان تقسیم می‌شد. تقسیم‌بندی فصل زمستان، بخشی از گاه‌شماری عامیانه است که در گذشته توسط عوام انجام می‌شده و در میان آن‌ها محفوظ مانده است. این تقسیم‌بندی، علاوه بر استان‌های مرکزی، گیلان، مازندران، آذربایجان، همدان و غیره، میان قوم ترک شهرستان بجنورد استان خراسان شمالی نیز به شکل ویژه‌ای انجام می‌شده و درمورد آن آیین‌ها، باورها و اشعاری شکل گرفته است که در پژوهش حاضر به آن‌ها پرداخته می‌شود.

۱-۴. گاه‌شماری رسمی

گاه‌شماری ایرانی عمر دراز دارد. پیش از تأسیس سلسله هخامنشی، ایرانیان از تقویم اوستایی کهن که آن را از تقویم بابلی گرفته بودند، استفاده می‌کردند و به این

گاهشماری، «خورشیدی‌مهی» می‌گفتند، زیرا در آن، سال‌ها خورشیدی و ماه‌ها مهی بودند. این گاهشماری تا سال ۱۱۲۳ق ادامه داشت و پس از آن جای خود را به گاهشماری اوستایی نو، که ارمان داریوش بزرگ از مستعمره هخامنشی مصر بود، داد. پس از آن، یزدگرد سوم، آخرین پادشاه سلسله ساسانی، گاهشماری یزدگردی را جایگزین گاهشماری اوستایی نو کرد (بیرشک، ۱۳۷۹، ص. ۵۴۳). در زمان ساسانیان براساس گاهشماری اوستایی نو، دو نوع سال وجود داشت؛ سال سیار و سال ثابت. سال سیار ایرانی ۳۶۵ روز بود و در هر چهار سال، یک روز افزوده می‌شد و طی هر ۱۲۰ سال، یک ماه جلو می‌رفت. منجمان دوره اسلامی آن را «سال ناقصه» می‌نامیدند و در آن کیسه درنظر گرفته نمی‌شد. در سال ثابت شمسی، کیسه محاسبه می‌شد و بر این اساس، کسر یک چهارم را هر چهار سال یک روز یا در هر ۱۲۰ سال یا ۱۱۶ سال و یا ۱۲۸ سال، یک ماه کیسه می‌کردند (رضی، ۱۳۸۰، صص. ۴۷-۵۲). پس از ورود اسلام به ایران نیز گاهشماری‌های گوناگونی در ایران رواج یافتند. مانند: گاهشماری هجری مهی، گاهشماری دوازده حیوانی، گاهشماری هجری خورشیدی، گاهشماری میلادی و غیره. پایه گاهشماری مهی، گردش ماه به دور زمین است که نزدیک دوازده بار در سال انجام می‌شد. گاهشماری دوازده حیوانی نیز با مغولان به ایران آمد و آن را گاهشماری ترکی - مغولی، خطایی (ختایی)، غازانی و اویغوری نیز می‌نامیدند؛ این گاهشماری را خواجه نصیر در تاریخ ایلخانی، که در رصدخانه مراغه تنظیم شد، وارد کرد و پادشاهان صفوی و قاجار آن را وارد تقویم رسمی کردند. گاهشماری جلالی نیز مرکب از ۱۲ ماه ۳۰ روزه به همراه پنجه است و از روز آدینه یکم فروردین ۴۵۸ ایرانی آغاز شد. این گاهشماری توسط عمر خیام و یارانش، به دستور سلطان جلال‌الدین سلجوقی محاسبه و تنظیم شد (بیرشک، ۱۳۷۹، صص. ۵۹۷-۶۰۵). گاهشماری که اکنون در ایران رایج است

گاه‌شماری زمستان در فرهنگ عامه قوم ترک بجنورد..... امید وحدانی‌فر و همکار

بر مبنای سال شمسی و در نظر گرفتن کیسه است که از سال ۱۳۰۴ به صورت قانونی درآمد. در این گاه‌شماری آغاز سال اعتدال ربیعی یا آغاز بهار است. شش ماه اول سال ۳۱ روزه، پنج ماه دوم ۳۰ روزه و ماه آخر ۲۹ روزه است، اما در هر چهار سال ۳۰ روزه شمرده می‌شود تا کیسه به‌شمار آید (رضی، ۱۳۸۰، ص. ۴۳). در ایران قدیم و به‌طور کلی در میان اقوام گوناگون، تنها یک گاه‌شماری وجود نداشته بلکه در زمان‌های مختلف، گاه‌شماری‌های مختلف و حتی در یک عصر، دو نوع گاه‌شماری متفاوت، موازی یکدیگر وجود داشته است. قسمتی از خصایص گاه‌شماری اقوام ایرانی در مراحل مختلف، تحت تأثیر گاه‌شماری هندی، مصری و بابلی بوده است؛ به گونه‌ای که برای درک کردن گاه‌شماری‌های مختلفی که میان اقوام قدیم ایرانی از زمان‌های قدیم تا ظهور اسلام وجود داشته و تکامل پیدا کرده است باید به گاه‌شماری‌های معمول در میان تمدن‌های مجاور ایران توجه داشته باشیم (تقی‌زاده، ۱۳۱۶، صص. ۴۱-۴۳).

۲-۴. گاه‌شماری غیررسمی

از نظر پژوهشگران فرهنگ عامه از جمله سی. اس. برن، موضوعات فولکلور در سه مقوله اصلی و چندین مقوله فرعی قرار می‌گیرد. این سه مقوله اصلی عبارت‌اند از: ۱. باورها و عرف و عادات مربوط به زمین و آسمان، دنیای گیاهان و رویدنی، دنیای حیوانات، دنیای انسانی، اشیای مخلوق و مصنوع بشر، روح و نفس و دنیای دیگر، موجودات مافوق بشر، غیب‌گویی و معجزات و کرامات، سحر و ساحری، طب و طبابت؛ ۲. آداب و رسوم مربوط به نهادهای سیاسی و اقتصادی و اجتماعی، شعائر و مناسک زندگی انسان، مشاغل و پیشه‌ها، گاه‌شماری و تقویم و جشن‌ها، بازی‌ها و سرگرمی‌های اوقات فراغت؛ ۳. ترانه‌ها و ضرب‌المثل‌ها، داستان‌ها (حقیقی و

سرگرم‌کننده)، تصنیف‌ها، مثل‌ها، متل‌ها و چیستان‌ها (بیهقی، ۱۳۶۵، ص. ۲۱). بنابراین گاه‌شماری، از جمله موضوعات اصلی در فرهنگ مردم به‌شمار می‌آید.

علاوه بر سیستم‌های گاه‌شماری رسمی، برخی تقسیم‌های غیررسمی از زمان‌های گذشته در فرهنگ ایرانی استفاده می‌شده است. این تقویم‌های عامیانه، منطبق با آب و هوا و اوضاع طبیعی منطقه بود و توسط افرادی که ساده‌ترین روش‌های زمان‌سنجی را یاد داشتند، تنظیم می‌شد. اجزای این سیستم‌ها ممکن بود تا اندازه‌ای با تقویم رسمی منطبق باشد. تقویم‌های عامیانه محلی تا زمان حال در اعماق جوامع کشاورزی و شبانی حفظ شده و بخشی از درک مردم از جهان قدیمی بوده است. افراد به کمک همین گاه‌شماری‌ها، برای فعالیت‌های اقتصادی و مراسم‌های آیینی خود، چهارچوب زمانی تعیین می‌کردند و معمولاً در این تقسیم‌بندی‌ها، دقت کم‌تری اختصاص می‌دادند. مکررترین بخش‌بندی سال توسط مردم بر توالی دو چله استوار است؛ در این تقسیم‌بندی تابستان و زمستان را از آغاز انقلاب‌ها به واحدهای چهل و بیست روزه تقسیم می‌کنند. چهل روز اول فصل را «چله بزرگ» و بیست روز بعدی را «چله کوچک» می‌خواندند. بخش‌بندی زمستان در گاه‌شماری عامه نسبت به تقسیم‌بندی تابستان در میان مردم اهمیت بیشتری دارد، زیرا در وجدان آن‌ها محفوظ مانده است (کراسنولسکا، ۱۳۸۲، صص. ۵۹-۶۳). با توجه به ماندگاری و اهمیت بیشتر تقسیم‌بندی فصل زمستان در گاه‌شماری عامه نسبت به بخش‌بندی فصل تابستان میان مردم، در این پژوهش به بخش‌بندی فصل زمستان از گاه‌شماری عامه که میان قوم ترک شهرستان بجنورد رایج بوده است، می‌پردازیم.

۴-۲-۱. گاه‌شماری فصل زمستان

حرکت آفتاب از نقطه‌ای در فلک‌البروج و بازگشت آن به همان نقطه، سال را با فصل‌های چهارگانه؛ یعنی بهار، تابستان پاییز و زمستان به‌وجود می‌آورد (بیرونی، ۱۳۸۶ ص. ۳۴). سال ایرانی را در دوره‌ای به دو قسمت تقسیم می‌کردند؛ زمستان ده ماهه و تابستان دو ماهه و همچنین تابستان هفت ماهه و زمستان پنج ماهه که در *اوستا* به آن اشاره شده است (تقی‌زاده، ۱۳۱۶، ص. ۴۴). همانگونه که سال در ایران نیز به چندین شکل تقسیم می‌شده، زمان آغاز سال هم در گاه‌شماری‌های مختلف متفاوت بوده است. در دوره‌هایی ویژه، آغاز سال را یکی از فصول چهارگانه قرار می‌دادند؛ مثلاً به موجب گاه‌نبارها، سال از آغاز تابستان و انقلاب صیفی شروع می‌شد؛ یعنی مبدأ سال، شب اول تابستان بود که به این ترتیب نیمه دوم سال، اول زمستان محسوب می‌شد؛ یعنی بلندترین شب سال. در سال ثابت شمسی نیز آغاز سال از اعتدال ربیعی بود. اقوام ایرانی در جنوب غربی ایران و پارسیان عهد هخامنشی سال را از اول پاییز می‌شمردند. در دوره‌ای نیز سال را با دی آغاز می‌کردند (رضی، ۱۳۸۰، صص. ۸۱-۸۳). در فرهنگ مردم بعضی نشانه‌های آغاز سال از انقلاب زمستانی مشاهده می‌شود. مراسمی که در بلندترین روز یا شب زمستان برپا می‌شود، همان شب چله یا شب یلدا، که در سراسر ایران جشن می‌گیرند (کراسنولسکا، ۱۳۸۲، ص. ۴۷). مکررترین بخش‌بندی سال مردمی بر توالی دو چله استوار است. این سیستم شامل تقسیم‌بندی تابستان و زمستان به واحدهای چهل و بیست روزه است (همان، ص ۶۲). از دیدگاه گاه‌شماری و ستاره‌شناسی، مهم‌ترین عامل برای تعیین زمان فرا رسیدن چله‌ها، محاسبه زمان شدت گرما یا سرماست. در نخستین متون ستاره‌شناسی و نجومی دوره اسلامی به این موضوع

اشاره شده، اما از آنجا که خاستگاه چله نزد عموم مردم است، کم‌تر اثری از آن در این متون دیده می‌شود (مروزی، ۱۳۷۹، صص. ۱۷۷-۱۷۹).

در سیستم گاه‌شماری مردمی، بخش‌بندی زمستان بیشتر از بخش‌بندی تابستان میان عامه مردم حفظ شده است و بخش‌بندی زمستان ماندنی‌تر و با معنا تر از هر فصل دیگری قلمداد می‌شود. تاریخ‌هایی که سه بخش اصلی زمستان را مشخص می‌کنند، معمولاً با جشن‌ها و مراسم‌های آیینی نشانه‌گذاری می‌شود؛ مانند انقلاب زمستانی در اول دی و اعتدال بهاری در آغاز فروردین. مهم‌ترین جشن‌های زمستان در پیش از اسلام در این مواقع یا دور و بر همین اوقات اتفاق می‌افتاده است (کراسنولسکا، ۱۳۸۲، صص. ۶۲-۶۵). شیوه‌های گوناگونی از تقسیم‌بندی فصل زمستان همراه با آیین و رسوم ویژه‌ای در استان‌هایی همچون مازندران، گیلان، آذربایجان، مرکزی و همدان وجود داشته است. در استان خراسان شمالی نیز فصل زمستان را به شیوه‌های گوناگونی بخش‌بندی می‌کردند. به این ترتیب، ۴۰ روز اول فصل زمستان، از یکم دی تا دهم بهمن را «چله بزرگ» و بیست روز بعدی، یازدهم بهمن تا پایان این ماه را «چله کوچک» می‌نامند، اما میان مناطق گوناگون ترک‌نشین شهرستان بجنورد در شیوه تقسیم‌بندی ماه اسفند، تفاوت‌هایی جزئی در بخش‌بندی و نام‌گذاری روزها مشاهده می‌شود: در چناران‌شهر، اسفیدان و پیغو، پس از کاتا چله (چله بزرگ)، که از اول دی تا دهم بهمن است و کیچی چله (چله کوچک)، که از یازدهم تا سی‌ام بهمن است و به این ترتیب دی و بهمن را پوشش می‌دهد، اسفند را به پنج بخش تقسیم می‌کردند: پنج روز نخست اسفند را آمن، پنج روز دوم را دمن، پنج روز سوم را هوت، پنج روز چهارم را پوت و ده روز پایانی را قاره خلی (پیرزن)^۲ می‌نامیدند (فاطمه جهانی، مصاحبه ۱۸/۱۲/۱۴۰۲). در صندل‌آباد، بازخانه و پاقلعه پس از تقسیم‌بندی دو ماه نخست فصل

گاه‌شماری زمستان در فرهنگ عامه قوم ترک بجنورد..... امید وحدانی‌فر و همکار

زمستان به بهی چله (چله بزرگ که چهل روز است) و کیچی چله (چله کوچک که بیست روز است)، اسفند را به سه قسمت ده روزه: آمن ده روز، دمن ده روز و قره خاتن هم ده روز (فاطمه حسینی، مصاحبه ۱۴۰۳/۴/۲۰) و یا چهار قسمت پنج روزه و یک بخش ده روزه تقسیم می‌کردند: آمن پنج روز، دمن پنج روز، هوت پنج روز، پوت پنج روز و غش گلده غش گنده هم ده روز (مختار سلیمی، مصاحبه ۱۴۰۳/۴/۲۰).

در روستای گریوان و روستاهای هم‌جوار، مانند: حصار، نیستانه، رختیان، علی‌گل، قاپاق، درتوم، امام‌وردی و اسدلی، که در جنوب شهرستان بجنورد قرار دارند، فصل زمستان را به شیوه‌های گوناگونی تقسیم‌بندی می‌کردند؛ مثلاً در روستای اسدلی و درتوم، زمستان را به این ترتیب بخش‌بندی می‌کردند: چهل روز اول زمستان چله بزرگ، بیست روز بعدی چله کوچک، پنج روز بعد از چله کوچک را آمن، پنج روز بعدی را دمن، پنج روز بعد را هورت، پنج روز بعدی را پورت و ده روز پایانی را قره خلی یا قره خاتن می‌نامیدند؛ البته برخی از ساکنان این منطقه معتقدند اسفند به شش قسمت پنج روزه تقسیم می‌شده است: آمن، دمن، هوت، پوت، قش گنده، قوش گلده (ابراهیم درتومی، مصاحبه ۱۴۰۳/۴/۲۸). در روستای علی‌گل و گریوان، پس از تقسیم دی و بهمن به چله بزرگ چهل روزه و چله کوچک بیست روزه، اسفند را به چهار قسمت پنج روزه و یک بخش ده روزه تقسیم می‌کردند: پنج روز آمن، پنج روز دمن، پنج روز قوش گلده، پنج روز قش گنده و ده روز پایانی را دول خاتن (زن بیوه) می‌نامیدند. در روستای گریوان، ده روز اول اسفند را آهن و دهم نیز تلفظ می‌کنند (منوچهر گریوانی، مصاحبه ۱۴۰۳/۴/۳۰). در روستای نیستانه، تقسیم ماه‌های فصل زمستان بدین شیوه بوده است: چهل روز نخست را چله بزرگ، بیست روز بعدی را

چله کوچک، پنج روز آمن، پنج روز دمن، پنج روز هورت، پنج روز پورت، پنج روز قوش گلده و پنج روز پایانی هم قوش گنده (مریم نیستانی، مصاحبه ۱۴۰۳/۵/۲۵).

در روستاهای تاتار، شیخ تیمور، عرب، گلی، تیمورتاش و قره نوده که، دی و بهمن را همانند دیگر نواحی ترک نشین شهرستان بجنورد به چله بزرگ چهل روزه و چله کوچک بیست روزه تقسیم می کنند، اما در بخش بندی اسفند از نظر تعداد روزها و نوع نام گذاری، تفاوت هایی با یکدیگر دارند. در روستای تاتار و شیخ تیمور اسفند را به شش قسمت پنج روزه تقسیم می کنند که به ترتیب عبارت اند از: آمن، دمن، هورت، پورت، دول خاتن و قوش گلده و قش گنده؛ البته تلفظ هورت و پورت برای پنج روز سوم و چهارم اسفند، متعلق به روستای تاتار است و در روستای تیمورتاش پنج روز سوم و چهارم اسفند را هورتم و پورتم^۳ تلفظ می کنند (براتعلی محمد تاتاری، مصاحبه ۱۴۰۳/۵/۸). در روستاهای عرب، گلی، تیمورتاش و قره نوده، پس از چله بزرگ و چله کوچک، اسفند را به آمن، دمن، هورت و پورت که هر کدام پنج روز است، تقسیم می کنند؛ البته پنج روز سوم و چهارم اسفند را مردم روستای گلی هوت و پوت و مردم روستای قره نوده هورتم و پورتم تلفظ می کنند. ده روز پایانی اسفند را در روستای تیمورتاش و قره نوده، قوش گلده غش گنده، در روستای گلی، دول خاتن و در روستای عرب، قره خاتن می نامند (حیدرعلی قلوبی، مصاحبه ۱۴۰۳/۵/۸). حاصل بررسی گاه شماری زمستان در بین قوم ترک شهرستان بجنورد در روستاهای مورد پژوهش چهار نوع تقسیم بندی برای فصل زمستان در گاه شماری عامه را نشان می دهد:

در تمام این تقسیم بندی ها، دی و بهمن را به چله بزرگ چهل روزه و چله کوچک بیست روزه تقسیم می کردند. چله بزرگ از نخستین روز دی تا ۱۰ بهمن ادامه داشت و چله کوچک از ۱۱ بهمن تا سی ام این ماه بود، اما تقسیم اسفند، میان مناطق مختلف

گاه‌شماری زمستان در فرهنگ عامه قوم ترک بجنورد..... امید وحدانی‌فر و همکار

ترک‌نشین این شهرستان به شیوه‌های گوناگونی انجام می‌شده است. در برخی از مناطق اسفند را به چهار بخش پنج روزه و یک بخش ده روزه تقسیم می‌کردند. در برخی مناطق به شش بخش پنج روزه تقسیم می‌شد. برخی مناطق آن را به سه قسمت ده روزه تقسیم می‌کردند و در برخی مناطق نیز به دو قسمت پنج روزه و دو قسمت ده روزه تقسیم می‌شد.

۲-۲-۴. فرهنگ عامه در گاه‌شماری زمستان

فرهنگ مردم به اعمال و رفتارهای جمعی و گروهی می‌گویند که در میان عامه مردم رایج باشد. به وجودآورنده و زمان شروع این رفتارها و اعمال مشخص نیست و به تدریج توسط عامه مردم به وجود آمده است. البته ممکن است برخی از این پدیده‌ها در گذشته‌های بسیار دور ایجادکننده مشخص داشته باشند، اما به مرور زمان آن شخص فراموش شد و خود عمل و نحوه اجرای آن باقی مانده باشد. فرهنگ عامه شامل دو بخش کلی می‌شود و هر کدام به شاخه‌های جزئی‌تری تقسیم می‌شوند: ۱. عناصر مادی: ابزارها (آلات موسیقی، ابزارهای جنگ، ابزار کشاورزی و...)، مسکن (بناها و شهرها)، خوراک (انواع غذاها و نوشیدنی‌ها)، پوشاک (انواع لباس‌ها، کفش‌ها و کلاه‌ها)، پیشه و مشاغل و اقتصاد و معیشت؛ ۲. عناصر معنوی: آداب و رسوم (سفره‌ها، سوگواری، مراسم عروسی)، آیین‌های ملی و مذهبی (چهارشنبه‌سوری، نوروز، عید فطر)، هنرهای قومی (موسیقی، رقص، هنرهای نمایشی)، سرگرمی‌ها (بازی‌ها و فال)، ادبیات عامه (افسانه‌ها، ترانه‌ها، چیستان‌ها)، زبان عامه (کنایه‌ها و اصطلاحات)، باورها و عقاید (طبی، نجومی و فلسفی) و غیره (ذوالفقاری، ۱۳۹۶، صص. ۷ و ۱۰-۱۱). فرهنگ عامه هر ملت از جنبه علمی و اجتماعی برای خود آن ملت و مردم سراسر جهان بسیار

با ارزش است، زیرا دانش عوام هر ملت ذوق، هنر و معرفت آن‌ها را نشان می‌دهد. همچنین برای شناختن خصوصیات آن قوم وسیله مناسبی است. فولکلور اقوام گوناگون با وجود اختلافات ظاهری، پایه و منشأ یکسان دارند و این، نشان‌دهنده وحدت قومی ایرانیان می‌باشد (انجوی شیرازی و ظریفیان، ۱۳۷۱، صص. ۱۰ و ۱۱). از زمان‌های قدیم تا امروز یکی از ویژگی‌های فرهنگی همه اقوام و جوامع وجود و برگزاری جشن‌ها و اعیاد است. همه اقوام و ملت‌ها در تمام جهان روزهایی از سال را جشن می‌گیرند (دشتی، ۱۳۸۶، ص. ۱۱). در جوامع روستایی، در اوقات حساس و مهم تقویمی سال برخی رسوم تشریفاتی برگزار می‌شود و بیشتر جشن‌های مردم در نقاط برجسته سال برگزار می‌شود؛ یعنی نزدیک انقلاب‌ها و اعتدال‌ها که مرزی است برای تقسیم‌بندی سال (کراسنولسکا، ۱۳۸۲، صص. ۶۰ و ۷۸). در روستاهای ترک‌نشین شهرستان بجنورد نیز مقاطع مهم فصل زمستان با جشن‌ها و تشریفات آیینی خاصی همراه بوده است.

۴-۲-۱. آیین شب چله

شب یلدا، شب زایش و تولد مهر است که در ایران سابقه‌ای بسیار طولانی دارد و ویژه اقوام قدیم آریایی به‌خصوص پیروان آیین مهر است. این مراسم در بلندترین شب سال؛ یعنی نخستین شب زمستان برگزار می‌شده و همچنان در سراسر ایران با عنوان شب چله پابرجاست (رضی، ۱۳۸۰، صص. ۵۵۳-۵۵۵). در زمان قدیم، میان قوم ترک شهرستان بجنورد نیز این شب با آیین‌های ویژه‌ای برگزار می‌شده است. امروزه، شب چله با همان آیین در میان این قوم وجود دارد، اما به مرور زمان و به اقتضای شرایط اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی دست‌خوش تغییراتی شده است.

گاه‌شماری زمستان در فرهنگ عامه قوم ترک بجنورد..... امید وحدانی‌فر و همکار

تا حدود پنجاه سال قبل، قوم ترک شهرستان بجنورد در نخستین شب دی به منزل بزرگان خود می‌رفتند و آن شب را در کنار اقوام و خویشان خود سپری می‌کردند. در این شب به گفت‌وگو درباره مسائل مختلف همچون مسائل اقتصادی می‌پرداختند. همچنین تصمیماتی برای ازدواج دختران و پسران مجرد می‌گرفتند. اگر دختر و پسری هم به عقد یکدیگر درآمده بودند، خانواده داماد چند شب پیش از شب چله برای عروس هدایایی می‌بردند که در فرهنگ ترکی به آن «چلگی» می‌گویند (قاسم مهرنیا، مصاحبه ۱۴۰۳/۱/۱۶). در مناطق چناران‌شهر، اسفیدان و پیغو پیش از فرا رسیدن زمستان خوراکی‌هایی همچون به، سیب، کدو، چغندر و گردو را زیر زمین پنهان می‌کردند تا فاسد نشود و بتوانند در شب چله آن‌ها را در کنار یکدیگر میل کنند. در این شب خوراکی‌های خنک مانند کدو و چغندر می‌خوردند تا در تابستان احساس گرما نکنند (سلطان منتظری، مصاحبه ۱۴۰۳/۱/۵). برخی از مناطق نیز محصولات مورد نیاز برای شب چله را از شهر خریداری می‌کردند. در منطقه شیخ تیمور نیز علاوه بر کدو و چغندر، میوه‌هایی همچون انار را زیر زمین برای شب چله نگهداری می‌کردند (براتعلی بشاش، مصاحبه ۱۴۰۳/۵/۸). در قره‌نوده، علاوه بر کلوچه، سنجد، چغندر و کدو، مصرف انگور به صورت تازه یا آونگ (انگور خشک‌شده) رایج بود (ام‌البنین نوده‌ی، مصاحبه ۱۴۰۳/۵/۲۳). خوراکی‌هایی همچون تخمه کدو، چغندر، چوزمه، تلخان/ قورقه (گندم برشته‌شده)، کشمش و نخود میان مردم بسیار پرطرفدار بود. در شب چله هفت قلم از این خوراکی‌ها را روی سفره می‌چیدند که به آن «هفت رنگ» می‌گفتند (سلاطین گریوانی، مصاحبه ۱۴۰۳/۵/۲۵) رایج‌ترین و پرطرفدارترین غذا در میان تمام اقوام ترک‌نشین بجنورد برای شب چله، پَلَوَر بود. پیش از فرارسیدن شب چله گوسفندی را سر می‌بریدند و تا دو الی سه شب غذاهای مختلفی با گوشت و جگر آن

می‌پختند و برای خوردن آن غذا، اقوام، خویشان و همسایگان خود را دعوت می‌کردند. این رسم تا پانزده شب پس از شب چله ادامه داشت. همچنین در شب چله غذاهای گرم مانند آش دیمه‌دنی (آش گندم) و آش برکه می‌خوردند (مرادعلی درتومی، ۱۴۰۳/۴/۲۸). در شب چله، عموماً مادر بزرگ‌ها و پدر بزرگ‌ها برای کودکان، قصه‌های بومی تعریف می‌کردند و از آن‌ها چیستان می‌پرسیدند (فاطمه جهانی، مصاحبه ۱۴۰۲/۱۲/۱۸). هدف از گرد هم آمدن خویشان و دوستان در شب چله، علاوه بر حفظ این آیین که یادگار پیشینیان است، تقویت روابط خانوادگی و اجتماعی بود. هدف از پرداختن به مسائل اقتصادی، کمک به شخصی است که در این زمینه نیاز به یاری دارد و این موضوع نشان‌دهنده نوع دوستی و همیاری میان انسان‌هاست. در این شب مردم هر منطقه از محصولات کشاورزی خود که دسترنج فصل کاشت و زراعتشان بود، استفاده می‌کردند. در آغاز فصل سرما، غذاهای گرم می‌خوردند تا سرمای زمستان بر آن‌ها غلبه نکند و غذاهای خنک مصرف می‌کردند تا در تابستان احساس گرما نکند. معمولاً مادر بزرگ‌ها یا افراد باسوادی که داستان‌هایی را یاد داشتند، برای کودکان تعریف می‌کردند و از آن‌ها چیستان می‌پرسیدند که این کار باعث حفظ ادبیات بومی می‌شد.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
مرکز مطالعات علوم انسانی

۴-۲-۲. آیین آتش افروزی

روشنایی، آتش و آفتاب، تجلی اهورامزداست، زیرا اهورا مزدا به وسیله نور تجلی می‌کند. در اوستا آتش دارای مقامی والا است. میان تمام اقوام آریایی، آتش از قداست برخوردار است و از سایر عناصر برتر است. در آغاز تمام جشن‌ها آتش می‌افروختند و ستایش اهورامزدا را انجام می‌دادند. یک سلسله از جشن‌ها ویژه آتش بود که برترین و

گاه‌شماری زمستان در فرهنگ عامه قوم ترک بجنورد..... امید وحدانی‌فر و همکار

باشکوه‌ترین آن، جشن سده محسوب می‌شد (رضی، ۱۳۸۰، صص. ۵۶۸-۵۷۰). میان ملت‌ها و اقوام گوناگون، جشن‌های آتش ویژگی‌های مشترکی داشتند؛ آتش را روی بلندی‌ها می‌افروختند، با وسایلی گلوله‌های شعله‌ور را به آسمان پرتاب می‌کردند، گلوله‌هایی مانند چرخ می‌ساختند و پس از مشتعل کردن، آن را از بلندی‌ها می‌گرداندند تا به پایین بچرخد، پشته‌ای از آتش می‌افروختند و دور آن به پای‌کوبی می‌پرداختند و مجسمه‌ها و تمائیلی از عناصر شریر را می‌ساختند درون آتش می‌افکندند (همان، ص. ۵۹۱). ازجمله شب‌هایی که زمستان آتش می‌افروختند می‌توان به شب چله، سده و چهارشنبه‌سوری اشاره کرد (کراسنولسکا، ۱۳۸۲، ص. ۸۵). زمان افروختن آتش میان اقوام ترک شهرستان بجنورد متفاوت بود؛ برخی از مناطق فقط در شب پایانی چله کوچک؛ یعنی سی‌ام بهمن آتش می‌افروختند، برخی از آن‌ها سه شب پایانی چله کوچک، برخی سه شب پس از چله کوچک و برخی دیگر شش شب؛ یعنی سه شب پایانی چله کوچک و سه شب پس از آن، این آیین را به جا می‌آوردند. آن‌ها در حیاط، کوچه، تپه‌ها، زمین‌های کشاورزی و روی بام‌ها و آغل‌ها^۴ آتش می‌افروختند، از روی آن می‌پریدند و هنگام پریدن، اشعاری را می‌خواندند.

علاوه‌بر افروختن آتش و پریدن از روی آن، با پارچه و نمد گلوله‌هایی درست می‌کردند، درون آن را با پارچه‌های ریز پر می‌کردند، اطرافش را با نخ و سوزن می‌دوختند، سیم مفتولی دورش می‌پیچیدند، سپس این گلوله‌ها که «تُپ / توپ» نام داشت، به نفت آغشته می‌کردند و پس از شعله‌ور کردن، به سوی آسمان پرتاب می‌کردند. پس از آنکه این گلوله‌ها روی زمین می‌افتاد، دوباره آن‌ها را برمی‌داشتند و به سمت آسمان پرتاب می‌کردند. مردم با تماشای این گلوله‌ها به شادمانی می‌پرداختند (محمدرضا ربانی، مصاحبه ۱۴۰۳/۴/۲۸). البته برخی از مناطق ترک‌نشین این شهرستان،

با چوب تفنگ‌های بادی می‌ساختند و لوله درونی آن را از باروت پر می‌کردند؛ سپس آن را آتش می‌زدند و به سمت آسمان پرتاب می‌کردند (فاطمه جهانی، مصاحبه ۱۴۰۲/۱۲/۱۸). برخی از آن‌ها نیز چوب‌هایی را از روی زمین برمی‌داشتند و به سوی آسمان پرتاب می‌کردند. معتقد بودند با انجام این کار درد و بلا از آن‌ها دور خواهد شد (نجات حسینی متین، مصاحبه ۱۴۰۳/۴/۲۸). در برخی از مناطق ترک‌نشین نیز افراد بوته‌هایی به نام «یوشان»، که گیاه خاص منطقه است، آتش می‌زدند و به سمت آسمان پرتاب می‌کردند (حسن گریوانی فرد، مصاحبه ۱۴۰۳/۴/۲۸). پس از به‌جا آوردن این آیین، زمانی که آتش خاموش می‌شد، درون آتشدان نخود خام می‌ریختند تا بپزد و در ادامه شب آن را میل کنند (عبدالعلی محزون، مصاحبه ۱۴۰۳/۵/۸). افروختن آتش و پریدن از روی آن و همچنین درست کردن توپ و تفنگ بادی و پرتاب آن به سمت آسمان، علاوه‌بر به‌پا داشتن این آیین باستانی، بهانه‌ای بود تا خویشان، دوستان و همسایگان در کنار یکدیگر جمع شوند و به شادمانی و سرور بپردازند. در پیرامون این آیین، اشعاری توسط عامه مردم ایجاد شده که در زمینه ادبیات عامه حائز اهمیت است.

۴-۲-۳. کوزه شکستن

در ایران باستان یکی از مراسم‌های مخصوص چهارشنبه‌سوری آن بود که در کوزه کهنه‌ای مقداری نمک، زغال و سکه بیندازند و سپس کوزه را دور سر افراد خانواده بچرخانند و نفر آخر آن کوزه را از پشت بام به کوچه بیندازد (میرنیا، ۱۳۶۹، ص. ۲۰). در زمان‌های گذشته، اقوام ترک شهرستان بجنورد این آیین را علاوه‌بر چهارشنبه آخر سال در پایان ماه بهمن که در شب‌های گوناگونی آتش می‌افروختند، اجرا می‌کردند. امروزه نیز برخی از مناطق ترک‌نشین بجنورد مانند چناران‌شهر و پاقلعه این آیین را اجرا

گاه‌شماری زمستان در فرهنگ عامه قوم ترک بجنورد..... امید وحدانی‌فر و همکار

می‌کنند که در این باره خانم سلیمی می‌گوید: «در همان شبی که آتش می‌افروختند، کوزه‌های سفالی را در دست می‌گرفتند، به پشت‌بام یا کوچه می‌رفتند و یا علی‌گویان کوزه را می‌شکستند» (نقره سلیمی، مصاحبه ۱۴۰۳/۱/۵). درمورد این آیین معتقد بودند که با این کار، درد و بلا از خانه و زندگی‌شان خارج می‌شود.

۴-۲-۳. ادبیات عامه در گاه‌شماری زمستان

ادبیات عامه از جمله عناصر معنوی فرهنگ عامه است و شامل مجموعه‌ای از آثار روایی و غیرروایی منظوم و منثور می‌شود. این آثار بیشتر به شکل شفاهی هستند و از نظر ساختار و محتوا با ادبیات سنتی مکتوب فارسی متفاوت‌اند. مخاطبان ادبیات عامه مردم عادی‌اند، البته خواص هم از این ادبیات بهره می‌گیرند؛ مضامین و درون‌مایه‌های آن برخاسته از متن زندگی مردم است؛ زبان آن ساده است و برآمده از ذهن مردم بی‌سواد یا کم‌سواد است و در برابر ادبیات رسمی و کلاسیک قرار می‌گیرد (ذوالفقاری، ۱۳۹۶، صص. ۱۱ - ۱۲). ترانه‌های محلی، لطیفه‌ها، کنایه‌ها، طنزها، ضرب‌المثل‌ها و نقل‌ها، پایه و اساس فرهنگ جامعه‌ای هستند که مردم در سالیان طولانی آن‌ها را میان خود حفظ کرده‌اند. این نوع از ادبیات از پیچیدگی دور است و دانشی عمیق و غنی به‌شمار می‌آید. در شعر مردمی به جای وزن عروضی، آهنگ و به جای قافیه و ردیف، کلماتی را که تقریباً به گوش هم‌آهنگ به‌نظر می‌رسند، استفاده می‌شود. از مهم‌ترین اصول این اشعار ایجاز است (شجاع رضوی، ۱۳۷۷، ص. ۲۹). در میان قوم ترک شهرستان بجنورد برای آیین‌هایی همچون آتش‌افروزی و هر کدام از بازه‌های فصل زمستان درگاه‌شماری عامه، اشعار و روایت‌هایی از زمان‌های گذشته باقی مانده و تا امروز میان مردم حفظ شده است.

۴-۲-۳-۱. اشعار عامه

شعر، سرود و ترانه جزئی از زندگی مردم است و در فرصت‌ها و موقعیت‌های خاص برای اهداف گوناگون استفاده می‌شود. در فرهنگ ایرانی هر آداب و آیینی همراه با شعر است. اشعار عامه با توجه به کاربردشان در هفت گروه عمده جای می‌گیرند: اشعار سرور، اشعار سوگ، اشعار سرگرمی، اشعار کار، اشعار خواب و نوازش، اشعار تغزلی و اشعار نیایش. بیشترین حجم اشعار عامه را اشعار سرور تشکیل می‌دهند که نشان‌دهنده روح شادمانگی و طرب‌دوستی آنهاست. این اشعار در سه بخش قرار می‌گیرند: اشعار و ترانه‌های ملی که در جشن‌های ملی و فصلی مانند نوروز، سده، چهارشنبه‌سوری و مانند آنها خوانده می‌شود؛ اشعار دینی و مذهبی که در اعیاد و جشن‌های دینی و مذهبی به کار می‌رود مانند تولد بزرگان دینی و ترانه‌های خصوصی و خانوادگی که در بخش‌های مختلف عروسی همچون خواستگاری، شیرینی‌خوران، حنابندان، جهازبران و...، تولد و ختنه‌سوران خوانده می‌شود (ذوالفقاری، ۱۳۹۶، صص. ۳۴۰-۳۴۲). در مناطق ترک‌نشین بجنورد، مردم در شب‌هایی که آیین آتش‌افروزی را اجرا می‌کردند، هنگام پریدن از روی آتش اشعاری را می‌خواندند. این ترانه‌ها و اشعار در زمره اشعار سرور محسوب می‌شوند. در این شعرها عناصر بهار همچون انواع خوراکی‌هایی که در این فصل رایج بود، تغییراتی که برای چهارپایانشان رخ می‌داد همچون تولد بره‌هایشان و آنچه مربوط به کسب و کارشان بود تکرار می‌شود. این اشعار نویدبخش اتمام فصل سرما و فرا رسیدن فصل گرماست که مردم می‌توانند در آن به کسب و کار پردازند و با کمبود مواد غذایی مواجه نشوند.

«چَلَه چَخْدَه، یازَ گَلْدَه/ نان نَن پیاز گَلْدَه/ کیشمیش نَن گُوز گَلْدَه/ پلو نَن ات گَلْدَه» چله بزرگ و چله کوچک تمام شد، فصل زمستان به پایان رسید، بهار فرا رسید

گاه‌شماری زمستان در فرهنگ عامه قوم ترک بجنورد..... امید وحدانی فر و همکار

و همراه خودش نان و پیاز، کشمش و گردو و برنج و گوشت آورد (نقره سلیمی، مصاحبه ۱۴۰۳/۱/۵). «چَلَه چَخْدَه/ غَش گِتْدَه/ باهار گَلْدَه/ سوتونَن قِیماق گَلْدَه/ اِیْنی مَز سِیتِنَن گَلْدَه/ اِشِی مَز اِیتِنَن گَلْدَه»؛ یعنی فصل زمستان به پایان رسید و فصل بهار آمد. در این فصل شیر و سرشیر فرا می‌رسد، گاومان شیر دارد و الاغ و سگ‌مان برای چوپانی آمدند (غلامحسین ساجدی، مصاحبه ۱۴۰۳/۴/۲۰). «قِیْنَم قِزِسنَن گَلْدَه/ اِیْنِیْم قِلْسِنَن گَلْدَه/ چَلَه چَخْدَه باهار گَلْدَه/ سِقِرِم رَخْتِ قوراقِنَن گَلْدَه/ چَلَه چَخْدَه باهار گَلْدَه/ دُوارم قِزِیسِنَن گَلْدَه»؛ یعنی چله زمستان تمام شد و فصل بهار فرا رسید. در این فصل گوسفند ماده ما همراه با بره‌اش آمد، گاو نر همراه با وسایل شخم‌زنی برای شخم زدن زمین آمد و گوسفندم همراه با بره‌اش آمد (مهناز حسینی متین، مصاحبه ۱۴۰۳/۴/۲۸). از آنجایی که پیشه بیشتر مردم در مناطق ترک‌نشین بجنورد زراعت، باغداری و دام‌پروری بوده است؛ در این ترانه‌ها و اشعار واژگانی را به‌کار برده‌اند که در زمره شغلشان قرار داشته است. واژگان مربوط به دامداری: اِیْنی (گاو ماده)، اِشِی (درازگوش)، اِیت (سگ)، قِیْن (گوسفند ماده)، قِزِن (بره)، دُوار (گوسفند)، گُول (گوساله)، سِقِر (گاو نر)؛ واژگان مربوط به کشاورزی و باغداری: قوراق (وسیله‌ای چوبی برای شخم زدن زمین).

مردم برخی ترانه‌ها را از قول بازه‌های زمانی ماه اسفند سروده‌اند: برخی از مردم نیز معتقدند اَمَن و دَمَن/ اَهَمَن و دَهَمَن می‌گویند: «اگر یاخشو گلدم قات و قِیماق ینگ/ اگر پیس گَلْدَم کله‌پاچه ینگ»؛ یعنی اگر خوب آمدیم ماست و سرشیر و اگر بد آمدیم کله‌پاچه خواهید خورد (داوود گریوانی، مصاحبه ۱۴۰۳/۴/۲۸) و برخی معتقدند اَمَن و دَمَن می‌گویند: «اَمَن دَمَن/ آرد بکن صد من/ هیزم بکش خرمن» (علی‌جان درتومی، مصاحبه ۱۴۰۳/۴/۲۸). اَمَن و دَمَن در تمام روستاهای ترک‌نشین بجنورد، پنج روز اول

و پنج روز دوم اسفند است. طبق این شعر، اَمَن و دَمَن به مردم توصیه می‌کنند فصل زمستان در خانه‌های خود آرد و هیزم به مقدار کافی ذخیره کنند، زیرا بیشتر مناطق خراسان شمالی کوهستانی است و فصل زمستان در این منطقه با سرمای شدیدی همراه است. به همین دلیل در زمان‌های قدیم، مردم در این فصل بیشتر وقتشان را در خانه می‌ماندند و پیش از فرا رسیدن زمستان گندم‌های خود را آسیاب می‌کردند تا برای این فصل به مقدار کافی آرد برای پخت نان داشته باشند. همچنین هیزم فراوانی را گردآوری می‌کردند تا برای سیستم گرمایشی از آن استفاده کنند.

«هورتم پورتم / چَقَنَه بِنِیچ دَ قوروتدِم / قرَه خَلِی اُجاقِن کُنَجِن دَ قوروتدِم / گلِنِ آغور دَ قوروتدِم»؛ یعنی من هورت و من پورت هستم. می‌توانم نوزادان را در گهواره، پیرزنان را در کنار اجاق و گوسفندان را در آخور از بین ببرم (شهربانو منفرد، مصاحبه ۱۴۰۳/۵/۲۳). «هوت مَن پوت مَن / یاخشو گَلَمَ غازان غازان سوت مَن / پس گَلَم گُورَ آخِر دَ گوروتامان / چَقَلَر بِنِیچ دَ گوروتامان»؛ من هوت هستم و من هم پوت هستم اگر ما خوب بیاییم دیگ‌ها از شیر پر خواهد شد، اما اگر بد بیاییم گوسفندها را در آخور و بچه‌ها را در گهواره خشک می‌کنیم (سلطان منتظری، مصاحبه ۱۴۰۳/۱/۵). هورتم پورتم / یاخشو گَلَدِم قات و قِیماق یوت / پس گَلَدِم کَلَه پاچه یوت»؛ من هورت و من هم پورت هستم. اگر خوب بیایم ماست و سرشیر بخورید و اگر بد آمدیم کله‌پاچه بخورید (ابراهیم ابراهیمی، مصاحبه ۱۴۰۳/۵/۸). این اشعار به شدت سرما در بازه زمانی اَمَن و دَمَن که پنج روز نخست و پنج روز دوم اسفند را به خود اختصاص می‌دهند و هوت و پوت که در برخی مناطق ترک‌نشین پنج روز سوم و پنج روز چهارم اسفند به‌شمار می‌روند، اشاره دارند. اگر در این بازه‌های زمانی از شدت سرما کاسته می‌شد، مردم گوسفندان خود را به چرا می‌بردند تا به مقدار کافی از علوفه بهره ببرند. این کار

گاه‌شماری زمستان در فرهنگ عامه قوم ترک بجنورد..... امید وحدانی‌فر و همکار

باعث تأمین پروتئین، ویتامین و مواد معدنی، حفظ سلامتی و رشد گوسفندان می‌شد؛ بنابراین، در فصل گرما می‌توانستند از ماست و سرشیر گوسفندان استفاده کنند، اما اگر هوا بسیار سرد بود، گوسفندان از شدت سرما و بهره نبردن از آذوقه کافی می‌مردند و مردم به‌جای استفاده از لبنیات گوسفندان ناچار می‌شدند کله پاچه آن‌ها را بخورند. با توجه به این اشعار عامه، اختلاف در زمان شدت سرمای فصل زمستان به‌دلیل تفاوت جغرافیایی این مناطق ترک‌نشین است. در برخی از مناطق مانند گریوان و روستاهای پیرامون، شدت سرما در بازه زمانی اَمَن و دَمَن بوده اما در مناطقی مانند چنارانشهر و شیخ‌تیمور، شدت سرمای زمستان در بازه زمانی هوت و پوت/هورتم و پورتم بوده است.

۴-۲-۳-۲. روایات عامه

ساکنان برخی از این روستاها مانند روستای تاتار، معتقدند چله بزرگ و چله کوچک، برادر یکدیگرند؛ چله بزرگ برادر بزرگ است و چله کوچک برادر کوچک. چله بزرگ قدرت زیادی ندارد، اما چله کوچک زنگ است و قدرت زیادی دارد؛ زیرا در این بازه برف فراوانی می‌بارد. بنابراین، برادر کوچک از برادر بزرگ نیرومندتر است (علی‌اصغر ایمانی، مصاحبه ۱۴۰۳/۵/۸) و مردم برخی مناطق همچون گلی، معتقد بودند اَهمَن و بهَمَن که در برخی مناطق پنج روز سوم و پنج روز چهارم ماه اسفند است، دو برادرند (عبدالرضا خرمی، مصاحبه ۱۴۰۳/۵/۸). برخی مناطق ترک‌نشین مانند روستای اسفیدان معتقدند که اَمَن و دَمَن می‌گفتند: «حیف که نوروز پشتم است و گرنه بچه‌ها را در گهواره خشک می‌کردم» (محمدعلی ترکانلو، مصاحبه ۱۴۰۳/۳/۳)؛ به این معنا که این بازه زمانی قدرت زیادی ندارد و سرما چندان در این بازه گزنده نیست، اما برخی از

مناطق مانند روستای شیخ تیمور از سرمای این بازه این گونه یاد می کنند: «اگر آمن و دمن پیس گلسن، دول خاتن اجاقن دمنده سوخ التیه» (ابراهیم ابراهیمی، مصاحبه ۱۴۰۳/۵/۸)؛ به این معنا که اگر در این بازه هوا بسیار سرد باشد، پیرزن در کنار اجاق از سرما می میرد. وجود دو روایت متضاد درباره این بازه زمانی که در تمام روستاهای بررسی شده، ده روز نخست اسفند را به خود اختصاص می دهد، می تواند ناشی از موقعیت جغرافیایی متفاوت این مناطق در شهرستان بجنورد باشد. با توجه به این روایت و همچنین اشعار باقی مانده این بخش از فصل زمستان مشخص می شود که در اسفیدان و مناطق پیرامون همچون چناران شهر، سرما در این بازه زمانی چندان گزنده نیست، اما در شیخ تیمور و مناطق پیرامون، علاوه بر هورت و پورت، آمن و دمن هم با سرمای شدیدی همراه بودند.

قوش / چرخ ریز (پرندۀ کوچک مانند گنجشک)، هنگامی که چند روز تا فرا رسیدن بهار باقی مانده بود، به صورت گروهی روی شاخه های درخت می نشستند و شروع به آواز خواندن می کردند. این پرندگان، تنها در روزهای پایانی فصل زمستان و نخستین روزهای فصل بهار این نوای دلنشین را سر می دادند. مردم برخی مناطق ترک نشین معتقد بودند هرگاه قوش فرا رسید، فصل بهار هم می رسد: «چرخ ریز گلده، باهار گلده» (ابراهیم ابراهیمی، مصاحبه ۱۴۰۳/۵/۸). مطابق این گفتار: «قوش گلیه چاقاسه لباس قیرتیه» (مریم نیستانی، مصاحبه ۱۴۰۳/۵/۲۵). برخی از مردمان ترک شهرستان بجنورد معتقد بودند به مناسبت فرا رسیدن بهار، قوش ها برای فرزندانشان لباس نو می دوزند. ساکنان برخی مناطق مانند درتوم معتقدند قره خاتن می گوید: «اگر یاقسون، غازان غازان سوت گله / اگر یاقماسون، کله پاچه هوت گلم»؛ یعنی اگر برف و باران خوبی ببارد گوسفندان می توانند شیر زیاد بدهند، اما اگر برف و باران خوبی نبارد،

گاه‌شماری زمستان در فرهنگ عامه قوم ترک بجنورد..... امید وحدانی‌فر و همکار

گوسفندان می‌میرند و به‌جای شیر آن‌ها، مردم باید کله‌پاچه‌شان را بخورند (مهناز حسینی متین، مصاحبه ۱۴۰۳/۴/۲۸)، زیرا بارندگی کافی و مناسب در این فصل به رشد گیاهان برای تأمین آذوقه گوسفندان کمک می‌کند. برخی مناطق دیگر مانند روستای گریوان معتقدند که دول‌خاتن می‌گوید: «اگر ایل یاخشو گلده چاقامه یاخشو چخاریم، اگر پیس گلده چاقامه بینج د قوروتی»؛ یعنی اگر سال خوب بیاید و سرما سخت نباشد، فرزندم را خوب بزرگ می‌کنم، اما اگر سرما سخت و سوزاننده باشد، بچه‌ام را در گهواره خشک خواهد کرد. به اعتقاد آن‌ها، فرزندان دول‌خاتن، آمن و دمن هستند (بی‌بی‌ناز گریوانی، مصاحبه ۱۴۰۳/۴/۱۷).

به اعتقاد مردم نیستانه، زنی در زمان‌های قدیم، همراه همسر، فرزند کوچک و مادر کهن‌سالش زندگی می‌کرد. صبح‌ها پس از رسیدگی به بچه‌اش او را در گهواره می‌خواباند و تا شب در مکانی دیگر مشغول گلیم‌بافی می‌شد. یکی از شب‌های زمستان که سرما بسیار گزنده بود هنگامی که به خانه برمی‌گردد، می‌بیند از شدت سرما بچه‌اش در گهواره خشک شده، مادرش کنار اجاق و گوسفندانش در آخور؛ بنابراین، با داد و فریاد همسرش را صدا می‌زند تا او را از این واقعه مطلع کند (مریم نیستانی، مصاحبه ۱۴۰۳/۵/۲۵). قوم ترک شهرستان بجنورد، متناسب با این روایت شعری را به‌وجود آورده‌اند که در بخش اشعار ادبیات عامه این پژوهش به آن اشاره شد. «گاه گیلیه، گاه یاقییه» براساس این روایت، برخی مردم معتقد بودند هنگامی که هوا آفتابی است دول‌خاتن خوشحال است و می‌خندد، اما زمانی که برف و باران می‌بارد، چون سردش می‌شود گریه می‌کند (علی‌جان درتومی، مصاحبه ۱۴۰۳/۴/۲۸). برخی مناطق ترک‌نشین نیز معتقدند هنگامی که برف می‌بارد، ذرات برف، خنده‌های قاره‌خلی است که بر روی زمین می‌ریزد (خدیجه جهانی، مصاحبه ۱۴۰۳/۳/۱۸). به اعتقاد ساکنان چناران‌شهر،

گاره خلی پیرزنی بود که در زمان‌های قدیم شترهای زیادی داشت. در زمستان همیشه دعا می‌کرد که برف و باران فراوانی ببارد تا شترهایش از بین نروند، زیرا بارش زمستانی برای رشد گیاهان مفید است و اگر در زمستان بارندگی مناسب نباشد در فصل بهار آذوقه کافی برای چهارپایان فراهم نخواهد شد و به مرور از بین خواهند رفت (سلطان منتظری، مصاحبه ۱۴۰۳/۱/۵).

روایت‌های نقل‌شده از قره خاتن/ دول خاتن که در برخی مناطق ده روز پایانی ماه اسفند محسوب می‌شد، نشان می‌دهد که این پیرزن صاحب فرزند یا فرزندی بوده که به اعتقاد مردم برخی از مناطق، مانند علی‌گل، فرزندان او آمن و دمن بوده‌اند و به اعتقاد برخی از مردم با همسر و مادرش زندگی می‌کرده است. همچنین از چهارپایانی مانند گوسفند یا شتر مراقبت می‌کرده است. بنابراین، پیشه او می‌تواند دامداری یا به اعتبار روایت مردم نیستانه، گلیم‌بافی باشد. سرمای فصل زمستان در شهرستان بجنورد به دلیل موقعیت جغرافیایی کوهستانی، بسیار گزنده است و شدت این سرما در زمان‌های گذشته بیشتر بوده. یکی از آرزوهای بزرگ پیرزن این بود که سرمای زمستان گزنده و شدید نباشد، زیرا سرمای شدید به خانواده و دارایی او آسیب می‌رساند. به همین دلیل مردم اعتقاد داشتند هرگاه هوا آفتابی باشد او خوشحال است و می‌خندد و هرگاه هوا بارانی و سرد باشد او گریه می‌کند. این روایات عامه گویای این است که «فرهنگ عامه ایرانی در نواحی شرقی و غربی، بخش زیادی از باورهای مربوط به گاهشماری را حفظ کرده. پیرزن به عنوان قهرمان زن سیستم تقویمی به‌شمار می‌رود. [از این‌رو] باورهای مربوط به پیرزن به صورت افسانه‌های محلی در نقل‌ها و ضرب‌المثل‌ها باقی مانده است» (کراسنولسکا، ۱۳۸۲، ص. ۲۶۳).

گاه‌شماری زمستان در فرهنگ عامه قوم ترک بجنورد..... امید وحدانی‌فر و همکار

با توجه به پیشینه پژوهش مشخص شد که گاه‌شماری غیررسمی (عامه) در بین اغلب اقوام ایرانی رایج بوده، بنابراین مختص فرهنگ و قومیت خاصی نبوده است. از این رو، می‌توان گفت تقسیم‌بندی گاه‌شماری زمستان و آیین‌های اجرایی مربوط به هر بازه از آن در بین قومیت ترک بجنورد نیز اشتراکاتی با سایر اقوام ایرانی دارد و حتی گاهی منشأ و خاستگاه واحدی در بین آن‌ها می‌توان یافت که در این زمینه سخن صادق هدایت در مورد فرهنگ عامه نیز این اشتراکات را تأیید می‌کند: «اعتقادات فرهنگ عامه از روح انسانی واحدی سرچشمه می‌گیرند» (هدایت، ۱۳۷۸، ص. ۲۳). همچنین عقیده کروهن (Krohn) در زمینه افسانه‌های عامه که می‌گوید: «افسانه‌های عامه می‌توانند منشأ و خاستگاه واحدی داشته باشند اما گونه‌های این قصه‌ها هر جا که یافته شوند، زاده فرایند آفرینشی جداگانه هستند» (Krohn, 1926, p. 4). این موضوع را می‌توان در مورد گاه‌شماری عامه اقوام ایرانی نیز تعمیم داد و به اشتراکات و تفاوت‌های آن‌ها پی برد. بنابراین، از بررسی گاه‌شماری عامه در بین اقوام مختلف ایرانی ضمن آنکه می‌توان نوعی جهان‌بینی و اندیشه تکرارشونده را دریافت کرد، اما گونه‌های مشابه این نوع گاه‌شماری و آیین‌های مربوط به آن در بین هر یک از اقوام ایرانی که یافته شوند، حاصل فرایند آفرینشی متفاوت هستند و در خلال آن می‌توان برخی از عناصر فرهنگی، نمادهای خاص و حتی جدیدی را پیدا کرد. از این رو، تفاوت‌هایی نیز می‌توان در نحوه بخش‌بندی بازه زمستان و همچنین اجرای آیین‌های مربوط به هر یک از بازه‌های آن در میان برخی از قومیت‌های ایرانی نسبت به سایر اقوام ایرانی مشاهده کرد؛ برای نمونه به برخی از این تفاوت‌ها که در بین قوم ترک بجنورد رایج بوده، اشاره می‌شود:

- تصمیم درباره ازدواج دختران و پسران مجرد در شب چله؛

- بردن هدایا به خانه عروس توسط خانواده داماد (چلگی)؛

- استفاده از خوراکی‌های محلی و خاص منطقه در شب چله نظیر: قورقه (گندم برشته)، آونگ (انگور خشک‌شده)؛
- مصرف غذاهای گرم بومی مانند: آش دیمه دنی (نوعی آش گندم محلی)، آش برکه، قورمه گوسفند پلور؛
- پرتاب گلوله‌های نمدی مشتعل (تپ)، برپایی آتش روی آغل‌ها (با هدف نویدبخشی نزدیک شدن فصل گرما به حیوانات) و در زمین‌های کشاورزی (به‌دلیل شغل دامداری و کشاورزی قوم ترک بجنوردی)؛
- استفاده از پوشش گیاهی خاص منطقه (یوشان) برای آتش‌افروزی؛
- پختن نخود در آتش باقی‌مانده از آیین آتش‌افروزی؛
- به‌دلیل صبغه مذهبی قوم ترک بجنورد (شیعی مذهب بودن) ذکر «یا علی» در حین آیین کوزه شکستن؛
- پرتاب چوب به سمت آسمان (باور عامیانه رایج در منطقه: دور شدن درد و بلا از ساکنان خانه)؛
- به‌کارگیری واژگان و اصطلاحات گویش ترکی در ضرب‌المثل‌ها، اشعار و روایات عامه مربوط به بازه‌های زمستان؛
- استفاده از واژگان مربوط به زندگی عشایری، نام بردن محصولات دامی و همچنین ذکر حیوانات اهلی مربوط به شغل اهالی در اشعار عامه؛
- عدم وجود جشن‌های محلی که همراه با نمایش‌هایی در برخی از استان‌ها نظیر آذربایجان، زنجان، کردستان و همدان اجرا می‌شده.

۵. نتیجه

در فرهنگ ایرانی از زمان‌های گذشته علاوه بر نظام گاه‌شماری رسمی، برخی تقسیم‌های غیررسمی نیز رایج بوده است. بنابراین، گاه‌شماری عامه در فرهنگ اقوام ایرانی و به تبع آن در میان قوم ترک بجنورد حائز اهمیت بوده است. یکی از انواع گاه‌شماری عامه مربوط به فصل زمستان است که آن را به بخش‌هایی تقسیم می‌کردند و برای هر بخشی، مقاطع زمانی خاصی تعیین می‌نمودند و در برخی از بازه‌ها نیز آیین‌های محلی خاصی اجرا می‌کردند. گاه‌شماری عامه قوم ترک بجنوردی برای بازه زمستان تا زمان حال تا حدودی در اعماق جامعه کشاورزی و دامداری این قوم حفظ شده است و بخشی از درک مردم این قوم از جهان قدیمی را نشان می‌دهد. به طور کلی اغلب اقوام ایرانی در گاه‌شماری عامه، سال را به دو فصل تابستان و زمستان تقسیم می‌کردند که هر فصل بر مدار دو چله استوار بود و ماه‌های پس از آن به روزهای کوچک‌تری تقسیم می‌شد. میان این دو بخش‌بندی، تقسیم فصل زمستان نسبت به تابستان در بین مردم استان‌های گوناگون ایران همچون: مرکزی، همدان، گیلان، مازندران، آذربایجان و خراسان شمالی ماندگارتر بوده است. در این پژوهش، شیوه تقسیم‌بندی فصل زمستان و همچنین آیین‌های اجرایی در بازه این فصل در بیست روستای ترک‌نشین از توابع بخش مرکزی شهرستان بجنورد در استان خراسان شمالی بررسی شد. حاصل پژوهش نشان می‌دهد که تا حدود پنجاه سال پیش قوم ترک شهرستان بجنورد فصل زمستان را به شیوه‌های گوناگونی تقسیم‌بندی می‌کردند که بیشترین اختلاف در شیوه بخش‌بندی مربوط به ماه اسفند در مناطق مختلف ترک‌نشین این شهرستان بوده و تفاوت دیگر مربوط به نام‌گذاری این تقسیم‌بندی‌هاست. علاوه بر این، روایت‌های عامه نقل‌شده درباره بازه‌های زمستان و همچنین اشعار محلی

خوانده‌شده در حین اجرای آیین‌ها در هر روستا نسبت به روستای دیگر تفاوت‌هایی دارد که این موارد نشانه‌ای از فرهنگ رایج هر منطقه است.

گاه‌شماری زمستان و اجرای آیین‌های محلی در بازه‌های مختلف این فصل مختص قوم ترک بجنورد نبوده و در میان اغلب اقوام ترک در جای جای ایران و حتی در بین سایر اقوام ایرانی نیز رایج بوده است که اغلب با شیوه‌های یکسان و در مواردی با اندکی تفاوت، بازه‌های مربوط به زمستان را تقسیم‌بندی و نام‌گذاری کرده‌اند. نکته قابل ذکر درخصوص شباهت‌های موجود در بین اقوام ایرانی درمورد گاه‌شماری زمستان این است که این شباهت‌ها نشان‌دهنده تجارب مشترک اقوام انسانی است. بنابراین، وجود شباهت و ریشه‌های مشترک بین گاه‌شماری قوم ترک بجنورد با سایر اقوام ترک ایرانی دور از ذهن نیست. اما این گاه‌شماری و آیین‌های مربوط به بازه‌های آن در بین قوم مورد بحث در مواردی دارای تفاوت‌هایی نیز بوده که به برخی از آن‌ها اشاره می‌شود: قوم مذکور در تقسیم‌بندی بازه‌های زمستان عناوینی که برای بخش‌بندی‌ها به کار برده‌اند کاملاً با گویش «ترکی بجنوردی» بوده است. استفاده از واژگان، ترکیب‌ها، اصطلاحات، کنایه‌ها و ضرب‌المثل‌ها به گویش «ترکی بجنوردی» در حین روایات و اشعار مربوط به بازه‌های زمستان و آیین‌های مربوط به درستی رعایت شده است. خواندن اشعار با گویش «ترکی بجنوردی» در زمان اجرای آیین‌های آتش‌افروزی (با محتوای اتمام فصل سرما و نویدبخشی بهار و فصل گرما)، استفاده از نام محصولات دامی و نام بردن حیوانات اهلی محل سکونت در اشعار، نقل روایات عامیانه مختلف درباره بازه‌های زمستان، پرداختن به مسائل خانوادگی و قومی نظیر تصمیم‌گیری درخصوص ازدواج جوانان در منزل بزرگان قوم در شب چله، بردن هدایا در شب چله توسط خانواده داماد به منزل عروس (چلگی)، از آنجایی که گیاه محلی «یوشان» جزو

گاه‌شماری زمستان در فرهنگ عامه قوم ترک بجنورد..... امید وحدانی‌فر و همکار

پوشش گیاهی خاص منطقه بجنورد است، برای آیین آتش‌افروزی از بوتۀ آن استفاده کرده‌اند. به دلیل زندگی غالب عشایری و کشاورزی در بین این قوم سعی کرده‌اند تا مراسم پرتاب گلوله‌های آتشی (تُپ) و پریدن از آتش را روی آغل دام‌ها و در زمین‌های کشاورزی اجرا کنند. پنهان کردن خوراکی‌های محلی در زیر زمین برای شب چله، چیدن هفت نوع از خوراکی‌ها در سفرۀ شب چله (هفت‌رنگ)، دعوت اقوام و همسایگان در شب‌های قبل و بعد چله به خوردن غذای مقوی محلی (قورمه پَلور)، میل کردن غذاها و خوردنی‌های گرم محلی مرسوم (دیمه دَنی، آش بَرکه و قورقه)، استفاده از محصولات خاص اقلیمی نظیر «اَوَنگ»، پرتاب چوب از روی زمین به سمت آسمان (باور عامه رایج: دور کردن درد و بلا از خانه و زندگی ساکنان)، تفاوت قابل توجه دیگر را در آیین «شکستن کوزه‌های سفالی در پشت بام» می‌توان دید: این آیین همراه با گفتن ذکر «یا علی» بوده که ناشی از صبغه مذهبی و اعتقاد راسخ این قوم به مولا علی (ع) است. همه این موارد گویای آن است که قومیت مورد بحث تلاش کرده‌اند تا علاوه بر به‌کارگیری گاه‌شماری عامه برای کسب و کار خود، در خلال آیین‌های اجرایی مربوط به بازۀ زمستان، فرهنگ و ادبیات خاص و بومی «ترکی بجنوردی» را نیز به تصویر بکشند.

پی‌نوشت‌ها

۱. خراسان شمالی در روزگاران پس از ظهور اسلام به دلیل تحولات مختلف سیاسی و نظامی شاهد حضور اقوام مهاجر از قبیل گروه‌های مختلف ترک، ترکمن، کرد و ... در خاک خود بوده است که در طول تاریخ با توجه به تفاوت‌های نژادی، زبانی و فرهنگی این اقوام و همچنین پیدا شدن اختلافات و بعضاً تضادهای مذهبی. به‌ویژه از زمان حاکمیت صفویان شیعه‌مذهب - درگیری‌های قومی و مذهبی نیز در این استان وجود داشت، اما در حال حاضر به دلیل رشد فرهنگی در بین قومیت‌های ساکن در استان مذکور هیچ‌گونه مشکلی وجود ندارد و قومیت‌های مختلف در کمال

آرامش در کنار یکدیگر زندگی مسالمت‌آمیزی را همراه با حفظ سنت‌های خاص خود دارند (متولی حقیقی، ۱۳۸۷، صص. ۴۷ - ۴۸). بیشتر اقوام خراسان شمالی عشایر بوده‌اند و مفهوم عشایر نیز با کوچ‌نشینی عجین شده است. قوم ترک که یکی از قومیت‌های رایج در خراسان شمالی به حساب می‌آیند «از عشایر قدیمی هستند که به خراسان شمالی کوچ کرده‌اند و امروزه شهر بجنورد را تشکیل می‌دهند» (ایزدخواه، ۱۳۹۷، ص. ۶۰). به عقیده مقیمی ترکان خراسان از نظر تاریخی «متعلق به دوران ماساژت‌ها، سکاها، اشکانیان و چه‌بسا فراتر از آن‌ها هستند» (مقیمی، ۱۳۷۰، ص. ۵۱). ۲. در مورد وجه تسمیه این عنوان (سرما پیرزن) و این بازه (۳ روز آخر بهمن و ۴ روز اول اسفند) به «ایام عجز» در جلد اول کتاب حبیب‌السیر چنین آمده است: «این واقعه [وزش باد صرصر و هلاک قوم عاد] در ماه شوال بود به هنگام ایام عجز که اهل تنجیم آن را در اواخر تقاویم می‌نویسند و سبب تسمیه آن اوقات به ایام عجز آنکه عجزه‌ای از آن قوم از بیم باد در زیر زمین به خانه‌ای رفته قرار گرفت و روز هشتم آن اثر صرصر به آن پیرزن رسید، او را به بارانش ملحق گردانید» (خواندمیر، ۱۳۵۳، ص. ۳۴). در حکایتی از باب دوم گلستان سعدی نیز به این سرما اشاره شده است:

همچنان از نهیبِ بردِ عجز شیر ناخورده طفل دایه هنوز

(سعدی، ۱۳۸۹، ص. ۱۰۱)

۳. «هورتم و پورتم» به معنای توفان شدیدی است که در فصل زمستان در پنج روز سوم و پنج روز

چهارم اسفند می‌آمد (ابراهیم ابراهیمی، مصاحبه ۱۴۰۳/۵/۸).

۴. در برخی مناطق، مردم آتش را روی آخور می‌افروختند تا چهارپایانشان با حس کردن گرمای آتش متوجه نزدیک شدن فصل گرما شوند (رمضان کریمی، مصاحبه ۱۴۰۳/۵/۸).

منابع

انجوی شیرازی، ا. (۱۳۷۹). جشن‌ها و آداب و معتقدات زمستان. تهران: امیرکبیر.

انجوی شیرازی، ا.، و ظریفیان، م. (۱۳۷۱). گذری و نظری در فرهنگ مردم. تهران: اسپرک.

ایزدخواه، ا. (۱۳۹۷). سیری در تاریخ ایلات کرمانج شمال خراسان. بجنورد: دیروک.

- گاه‌شماری زمستان در فرهنگ عامه قوم ترک بجنورد..... امید وحدانی‌فر و همکار
- بیتس، د. و پلاگ، ف. (۱۹۴۴). *انسان‌شناسی فرهنگی*. ترجمه م. ثلاثی. (۱۳۷۵). تهران: علمی.
- بیرشک، ا. (۱۳۸۰). *گاه‌شماری ایرانی*. تهران: بنیاد دانشنامه بزرگ فارسی.
- بیرونی، ا. (۱۳۸۶). *آثار الباقیه*. ترجمه ا. داناسرشت. تهران: امیرکبیر.
- بیهقی، ح. (۱۳۶۵). *پژوهش و بررسی فرهنگ عامه ایران*. مشهد: آستان قدس رضوی.
- تهران: توس. تقی‌زاده، ح. (۱۳۱۶). *گاه‌شماری در ایران قدیم*.
- خواندمیر، غ. (۱۳۵۳). *حبیب‌السیر*. تهران: خیام.
- دشتی، ر. (۱۳۸۶). *جشن‌های ملی ایران*. تهران: پازینه.
- ذوالفقاری، ح. (۱۳۹۶). *زبان و ادبیات عامه ایران*. تهران: سمت.
- رضائی، م.، دارادوست، ا.، و مؤمنی، ا. (۱۳۹۶). *بازتاب عناصر فرهنگ و ادبیات عامه در گاه‌شماری سنگسری*. *فرهنگ و ادبیات عامه*، ۱۶، ۲-۱۷.
- رضی، ه. (۱۳۸۰). *گاه‌شماری و جشن‌های ایران باستان*. تهران: بهجت.
- سعدی، م. (۱۳۸۹). *گلستان*. چاپ نهم. تهران: خوارزمی.
- شجاع رضوی، س. (۱۳۷۷). *زبان‌شناسی و سبک‌شناسی در ادبیات و ادبیات عامه*. مشهد: اردشیر.
- صفا، ذ. (۱۳۶۶). *گاه‌شماری و جشن‌های ایران*. تهران: اوستا فراهانی.
- عزیزی، ف.، و رستمی، خ. (۱۳۹۴). *فرهنگ لغت ترکی بجنوردی: ترکی به فارسی، فارسی به ترکی*. بجنورد: درج سخن.
- کراسنولسکا، آ. (۱۳۸۲). *چند چهره کلیدی در اساطیر گاه‌شماری ایرانی*. تهران: ورجاوند.
- متولی حقیقی، ی. (۱۳۸۷). *تاریخ تحولات سیاسی شهرهای خراسان از آغاز تا انقلاب اسلامی*. مشهد: آهنگ قلم.
- مروزی، ا. (۱۳۷۹). *گیهان شناخت*. قم: مرعشی نجفی (ره).
- مقیم، م. (۱۳۷۰). *جغرافیای سیاسی شیروان*. مشهد: آستان قدس.
- میرنیا، ع. (۱۳۹۶). *فرهنگ مردم (فولکلور ایران)*. تهران: پارسا.

هدایت، ص. (۱۳۷۸). فرهنگ عامیانه مردم ایران. تهران: چشمه.

مصاحبه‌شوندگان

- ابراهیمی، ا. متولد ۱۳۳۷. ساکن شیخ تیمور. بی سواد. بی کار.
- احمدی منش، ا. متولد ۱۳۳۳. ساکن گریوان. لیسانس. فرهنگی بازنشسته.
- بشاش، ب. متولد ۱۳۳۰. ساکن شیخ تیمور. بی سواد. کشاورز.
- ترکانلو، م. متولد ۱۳۳۲. ساکن بجنورد. دیپلم.
- تاتاری، ب. متولد ۱۳۳۳. ساکن تاتار. بی سواد. کشاورز.
- جهانی، خ. متولد ۱۳۲۸. ساکن چهارخروار. بی سواد. خانه‌دار.
- جهانی، ف. متولد ۱۳۳۸. ساکن بجنورد. بی سواد. خانه‌دار.
- حسینی متین، ن. متولد ۱۳۲۵. ساکن درتوم. بی سواد. بی کار.
- حسینی متین، م. متولد ۱۳۵۲. ساکن درتوم. چهارم ابتدایی. خانه‌دار.
- حسینی، ف. متولد ۱۳۳۳. ساکن پاقلعه. بی سواد. خانه‌دار.
- خرمی، ع. متولد ۱۳۳۳. ساکن گلی. بی سواد. بی کار.
- درتومی، ع. متولد ۱۳۴۵. ساکن درتوم. سیکل. کشاورز.
- درتومی، م. متولد ۱۳۳۰. ساکن درتوم. بی سواد. بی کار.
- ساجدی، غ. متولد ۱۳۱۱. ساکن بازخانه. بی سواد. بی کار.
- سلیمی، ن. متولد ۱۳۱۳. ساکن چناران شهر. بی سواد. خانه‌دار.
- گریوانی فرد، ح. متولد ۱۳۵۱. ساکن گریوان. سیکل. بی کار.
- گریوانی، ا. متولد ۱۳۲۰. ساکن گریوان. بی سواد. بی کار.
- گریوانی، ب. متولد ۱۳۳۶. ساکن بجنورد. بی سواد. خانه‌دار.
- گریوانی، د. متولد ۱۳۲۹. ساکن گریوان. مکتب‌خانه. بی کار.
- گریوانی، س. متولد ۱۳۴۷. ساکن بجنورد. بی سواد. خانه‌دار.

- گریوانی، ز. متولد ۱۳۳۳. ساکن قاپاق. بی‌سواد. خانه‌دار.
- قلوبی، ح. متولد ۱۳۳۳. ساکن عرب. بی‌سواد. بی‌کار.
- محزون، ع. متولد ۱۳۱۳. ساکن تاتار. بی‌سواد. بی‌کار.
- منتظری، س. متولد ۱۳۱۱. ساکن چناران‌شهر. بی‌سواد. خانه‌دار.
- منفرد، ش. متولد ۱۳۲۳. ساکن قره‌نوده. بی‌سواد. خانه‌دار.
- مهرنیا، ق. متولد ۱۳۲۴. ساکن بجنورد. دیپلم. پژوهشگر حوزه فرهنگ و ادبیات عامه
- نودهی، ا. متولد ۱۳۴۳. ساکن قره‌نوده. بی‌سواد. خانه‌دار.
- نیستانی، م. متولد ۱۳۱۸. ساکن کلاته‌نقی. بی‌سواد. بی‌کار.

References

- Anjavi Shirazi, E. (2000). *Festivals, customs, and beliefs of winter*. Amir Kabir. [in Persian]
- Anjavi Shirazi, E., & Zarifian, M. (1992). *A reflection on folk culture*. Esparak. [in Persian]
- Azizi, F., & Rostami, Kh. (2015). *Bojnordi Turkish dictionary: Turkish–Persian, Persian–Turkish*. Dorj Sokhan. [in Persian]
- Bates, D., & Plog, F. (1996). *Cultural anthropology* (translated by M. Salasi). Elmi. [in Persian]
- Beyhaqi, H. (1986). *Research and study of Iranian folk culture*. Astan Quds Razavi. [in Persian]
- Birashk, E. (2001). *Iranian calendar*. Foundation of the Great Persian Encyclopedia. [in Persian]
- Biruni, A. (2007). *Al-Āthār al-bāqiyah* (translated by A. Danaseresht). Amir Kabir. [in Persian]
- Dashti, R. (2007). *Iranian national festivals*. Pazineh. [in Persian]
- Dehqani Taqizadeh, H. (1937). *Calendar in ancient Iran*. Toos. [in Persian]
- Hedayat, S. (1999). *Popular culture of the Iranian people* [in Persian]. Cheshmeh.
- Izadkhah, A. (2018). *A study of the history of the Kurmanj tribes of North Khorasan*. Dirok. [in Persian]
- Khandmir, Gh. (1974). *Habib al-Siyar*. Khayyam. [in Persian]
- Krasnowolska, A. (2003). *Several key figures in Iranian calendrical mythology* [translated by Zh. Mottahedin]. Varjavand. [in Persian]

- Krohn, K. & Krohn, J. (1926). *Die folkloristische Arbeitsmethode*. FFC.
- Marvzi, A. (2000). *Geyhan-shenakht (Star recognition)*. Marashi Najafi. [in Persian]
- Mirnia, A. (2017). *Folk culture (Folklore of Iran)*. Parsa. [in Persian]
- Moqimi, M. (1991). *Political geography of Shirvan*. Astan Quds. [in Persian]
- Motavalli Haqiqi, Y. (2008). *Political transformations in the cities of Khorasan from the beginning to the Islamic Revolution*. Ahang Ghalam. [in Persian]
- Razi, H. (2001). *Calendars and festivals of ancient Iran*. Behjat. [in Persian]
- Rezaei, M., Daradoost, A., & Momeni, A. (2017). Reflection of folk culture and literature elements in the Sangsari calendar. *Folk Culture and Literature*, 16, 2-17. [in Persian]
- Saadi, M. (2010). *Golestan*. Kharazmi. [in Persian]
- Safa, Z. (1987). *Calendars and festivals of Iran*. Avesta Farahani. [in Persian]
- Shuja Razavi, S. (1998). *Linguistics and stylistics in literature and folk literature*. Ardeshir. [in Persian]
- Zolfaghari, H. (2017). *Language and folk literature of Iran*. SAMT. [in Persian]

Interviewees

- Ahmadi-Manesh, A. Born in 1955. Resident of Grivan. Bachelor's degree. Retired cultural worker.
- Bashash, B. Born in 1955. Resident of Sheikh Timur. Illiterate. Farmer.
- Dartomi, A. Born in 1966. Resident of Dartom. Cycle. Farmer.
- Dartomi, M. Born in 1955. Resident of Dartom. Illiterate. Unemployed.
- Ebrahimi, A. Born in 1955. Resident of Sheikh Timur. Illiterate. Unemployed.
- Grivani, A. Born in 1941. Resident of Grivan. Illiterate. Unemployed.
- Grivani, B. Born in 1957. Resident of Bojnord. Illiterate. Housewife.
- Grivani, D. Born in 1950. Resident of Grivan. School. Unemployed.
- Grivani, S. Born in 1968. Lives in Bojnord. Illiterate. Housewife.
- Grivani, Z. Born in 1955. Resident of Qapaq. Illiterate. Housewife.
- Grivanifard, H. Born in 1972. Resident of Grivan. Cycle. Unemployed.
- Hosseini Matin, M. Born in 1973. Lives in Dartom. Fourth grade elementary school. Housewife.

- Hosseini Matin, N. Born in 1946. Lives in Dartom. Illiterate. Unemployed.
Hosseini, F. Born in 1955. Resident of Paqleh. Illiterate. Housewife.
Jahani, F. Born in 1959. Resident of Bojnord. Illiterate. Housewife.
Jahani, Kh. Born in 1949. Resident of Chaharkharvar. Illiterate. Housewife.
Khorami, A. Born in 1955. Resident of Guli. Illiterate. Unemployed.
Mahzoon, A. Born in 1934. Living in Tatar. Illiterate. Unemployed.
Mehrnia, Q. Born in 1945. Resident of Bojnord. Diploma. Researcher in the field of culture and general literature.
Monfared, Sh. Born in 1944. Resident of Qara Nuodeh. Illiterate. Housewife.
Montazeri, S. Born in 1932. Resident of Chenaranshahr. Illiterate. Housewife.
Neistani, M. Born in 1939. Resident of Kalat-e-Naghi. Illiterate. Unemployed.
Nodehi, A. Born in 1964. Resident of Qara Nodehi. Illiterate. Housewife.
Qolobi, H. Born in 1954. Resident in Arab. Illiterate. Unemployed.
Sajedi, G. Born in 1932. Lives in Bazkhaneh. Illiterate. Unemployed.
Salimi, N. Born in 1934. Resident of Chenaranshahr. Illiterate. Housewife.
Tatari, b. Born in 1954. Resident of Tatar. Illiterate. Farmer.
Torkanloo, M. Born in 1953. Lives in Bojnord. Diploma.

